

Şərhus-Sünnə

İslam əqidəsinin
izahı

Müəllif:

İmam İsmail ibn Yəhyə əl-Muzəni əş-Şafii

(vəfatı hicri 264 / miladi 878)

Hazırladı:

Ramin Mütəllim

“Şərhus-Sünnə”

Müəllif:

İmam İsmail ibn Yəhyə əl-Muzəni əş-Şafii

Hazırladı:

Ramin Mutəllim

Tərcümə etdi:	R. Bünyadoğlu
İxtisas redaktorları:	S. İbrahimov M. İbadətoğlu
Redaktor:	K. Zamanzadə
Dizayn:	X. Sadıqov

Bakı 2021

Qarabağ Azərbaycandır!

Mündəricat

Müqəddimə	5
Ön söz	5
İmam əl-Muzəninin həyatı.....	10
İmam əl-Muzəninin müəllimləri	13
İmam əl-Muzəninin tələbələri	14
İmam əl-Muzəninin əsərləri.....	15
“Şərhus-Sünnə” risaləsinin yazılma səbəbi.....	16
“Şərhus-Sünnə” risaləsinin içində olanlar.....	17
Fiqhi məzhəblər haqda qısa söz.....	18
“Şərhus-Sünnə” risaləsinin tərcümə üslubu	27
İmam əl-Muzəninin «Şərhus-Sünnə» risaləsi	28
Müqəddimə	28
Allahın Ucalığı (əl-Uluvv).....	31
Qəza və Qədər	32
Mələklər.....	33
Adəm	34
Cənnət və Cəhənnəm əhlinin əməlləri	35
İman.....	36
Quran.....	38
Allahın sifətləri.....	39
Əcəl.....	39
Qəbir əzabı və nemətləri	40
Qiyamət günü olan diriliş və hesaba çəkilmək	40

Cənnət əhlinin məmnunluğu	42
Cənnət əhlinin öz Rəbbinə baxmaları	43
Cəhənnəm əhlinin cəzası	43
Müsəlman rəhbərlərə itaətin vacibliyi və onlara qarşı çıxmağın qadağan olunması	45
Qiblə əhlini (müsəlmanı) küfrdə ittiham etməyin (təkfirin) qadağan olması	47
Səhabələr – Allah onlardan razı olsun!	49
Rəhbərlərin arxasında namaz qılmağın vacibliyi	51
Cihadın və həccin rəhbər ilə birlikdə edilməsinin vacibliyi	52
Səfərdə namazın qısaldılması və orucun hökmü	53
Qədim imamların bu əqidə məsələlərində ittifaq etmələri	54
Sünnə əhli şəriətin vacib və müstəhəb əmrlərinə itaət etməli və gözəl əxlaqla seçilməlidir	56

Müqəddimə

Ön söz

Həmd ancaq Allahdır, Ona həmd edir, Ondan yardım və məğfirət diləyirik. Nəflərimizin şərinədən və pis əməllərimizdən Allaha sığınırıq. Allah kimi hidayətə yönəltmişsə, onu heç kəs azdıra bilməz, kimi də azdırmışsa, heç kəs onu hidayətə yönəldə bilməz. Mən şəhadət edirəm ki, Allahdan başqa ibadətə layiq məbud yoxdur, O, təkdir, şəriki də yoxdur və şəhadət edirəm ki, Muhəmməd Onun qulu və elçisidir.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾

“Ey iman gətirənlər! Allahdan lazımınca qorxun. Yalnız müsəlman olduğunuz halda ölün” (Ali-İmran, 102).

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾

“Ey insanlar! Sizi tək bir şəxsdən (Adəmdən) xələdən, ondan da zövcəsini (Həvvanı) yaradan və onlardan da bir çox kişi və qadınlar törədən Rəbbinizdən qorxun. (Adı ilə) bir-birinizdən (cürbəcür şeylər) istədiyiniz Allahdan, həmçinin qohumluq əlaqələrini kəsməkdən

qorxun. Şübhəsiz ki, Allah sizin üzərinizdə nəzarətçidir”
(ən-Nisa, 1).

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا. يُصْلِحْ لَكُمْ
أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ
فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾

“Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun və doğru söz söyləyin! (Əgər belə etsəniz) Allah əməllərinizi islah edər və günahlarınızı bağışlayar. Kim Allaha və Peyğəmbərinə itaət etsə, böyük bir səadətə (Cənnətə) nail olar” (əl-Əhzab, 70-71).

Şübhəsiz ki, sözlərin ən doğrusu Allahın kəlamı, yolların ən xeyirlisi Muhəmmədin ﷺ yoludur. Əməllərin ən pisi sonradan uydurulanlardır. Sonradan uydurulub dinə salınan hər bir əməl bidətdir, hər bir bidət isə zəlalətdir. Zəlalət isə oddadır.¹

Bundan sonra;

Həqiqətən, Uca Allah Özünün son vəhyini və son Peyğəmbərini ﷺ bəşəriyyəti zəlalət zülmətindən və küfrdən İslam nuruna və aydınlığa çıxarmaq üçün bizə göndərmişdir. Uca Allah buyurur: **“Sizi zülmətlərdən nura çıxartmaq üçün Öz quluna açıq-aydın ayələri nazil**

¹ Əhməd, 2749; İbn Məcə, 1892. Bu dua “Xutbətül-Həcə” adı ilə məşhur olan bir hədisdir. Bu duanı Peyğəmbər ﷺ cümə xütbəsində, nitq söyləyərkən, nikah kəsərkən deyərdi. Hədis səhihdir. Bax: Silsilə əs-Səhihə, 1483.

edən Odur. Həqiqətən, Allah sizə qarşı çox şəfqətlidir, rəhmlidir". (əl-Hədid, 9).

Həmçinin Uca Allah buyurur:

"Müşriklərin xoşuna gəlməsə də, İslamı bütün dinlərdən üstün etmək üçün Öz Elçisini doğru yol göstəricisi və haqq din ilə göndərən Odur". (ət-Tövbə, 33).

Allah Özünü və Kitabını düzgün anlatmaq üçün Öz Peyğəmbəri ﷺ vasitəsilə bəşəriyyətə doğru yol və haqq dini göndərmişdir. Ona görə də Uca Allah bizi doğru yol olan səhih əqidə ilə getməyə və batil, yalançı və insanlar tərəfindən uydurulan etiqadlardan uzaq olmağa çağırmışdır. Uca Allah buyurur: **"Bu, Mənim doğru yolumdur, onu tutub gedin. Başqa yollara uymayın. Çünki, o yollar sizi Allahın yolundan uzaqlaşdırar".** (əl-Ənam, 153); **"Rəbbinizdən sizə nazil edilənə tabe olun. Onu qoyub başqa dostlara uymayın".** (əl-Əraf, 3).

Peyğəmbərin ﷺ yolundan uzaqlaşaraq ayə və hədisləri Peyğəmbərin ﷺ və onun səhabələrinin başa düşdüyü kimi anlamamaq yeni etiqadlara, yolunu azmış firqə və təriqətlərin yaranmasına gətirib çıxarır. Peyğəmbər ﷺ bildirmişdir ki, müsəlmanlar əqidə məsələlərində fikir ayrılığına düşəcəkləri üçün azmış firqə və təriqətlərə bölünəcəklər, beləliklə də, cəhənnəmin odu ilə cəzalandırılacaqlar.. Həmçinin o, bizə yalnız Peyğəmbərin ﷺ əqidəsində olanların Allahın cəzasından xilas olub Onun mükafatına layiq olacaqlarını bildirmişdir.

Rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: **"...Mənim ümmətim isə yetmiş üç firqəyə ayrılacaq. Biri istisna olmaqla qalanları Cəhənnəmdədir".** Səhabələr: **"Ey**

Allahın Rəsulu! Cənnətə düşən firqə hansıdır?"- deyər soruşdular. Peyğəmbər ﷺ dedi: "Onlar mənim və səhabələrimin yolu ilə gedənlərdir".¹ Digər rəvayətdə belə deyilir: "...Onlardan yalnız biri Cənnətdə olacaq, o da camaatdır".² Yəni səhih əqidə davamçıları "Əhli Sünnə val-Cəməa" və ya qısa olaraq "Əhli Sünnə".

Bunu nəzərə alaraq, qədim zamanların məşhur alimləri səhih əqidənin şərhinə böyük diqqət ayırırdılar. Onlar Əhli Sünnənin əqidəsini izah edən müxtəlif kitablar tərtib edir, böyük və geniş təfsilatı olan kitablar yazırdılar. Bununla yanaşı, Əhli Sünnənin etiqadi əsaslarına aid ümumi və qısa məzmunlu risalələr də yazırdılar. Belə risalələrdən biri də "Şərhus-Sünnə" əsəridir. Bu risalə şafii məzhəbinin böyük alimi və imam əş-Şafiiinin ﷺ məşhur tələbəsi İsmail Yəhyə əl-Muzənidir.

Bu kitabın dəyəri ondan ibarətdir ki, bu kitab bizə gəlib çatan və Əhli Sünnənin əqidə əsaslarını izah edən ən qədim kitablardan biridir. Bu kitabın müəllifi imam əl-Muzəni ﷺ hicrətin ikinci əsrində anadan olub və Peyğəmbərin ﷺ səhabələrinin tələbələrini görmüşdür.

Beləliklə, bu kitabın öyrənilməsi bir tərəfdən İslam irsinin yüksəlişinə, digər tərəfdən hər bir Sünnə tərəfdarına gözəl xəbərdir. Çünki bu risaləni oxuyarkən hər bir Sünnə tərəfdarı bir daha əmin olur ki, onun etiqadı günümüzdə insanlara bəziləri tərəfindən təlqin edilən hər hansı bidət əhlinin etiqadı deyil, əksinə Peyğəmbərimiz Muhəmməd ﷺ

¹ Ət-Tirmizi, 2641, 2853. Hədis həsəndir. Bax: Silsilə əs-Səhihə, 1348.

² Əbu Davud, 4597. Hədis səhihdir. Bax: Mişkətul-Məsəbih, 172.

tərəfindən səhabələrinə, onlardan da sonra davamçıları olan bütün Əhli Sünnə alimlərinə miras qoyulmuş elmdir.

Bu risalənin dəyərli olması digər tərəfdən, müəllifinin Əhli Sünnənin tanınmış alimi və imam əş-Şafiinin ﷺ ən məşhur tələbələrindən olan şafii alimi imam İsmail ibn Yəhyə əl-Muzəninin ﷺ olmasıdır. Bu risalə həm onun, həm də müəllimi imam əş-Şafiinin ﷺ əqidəsinin Peyğəmbərin ﷺ və səhabələrin əqidəsi ilə eyni olmasına sübutdur. Təəssüflər olsun ki, müasir dövrdə özlərinə şafii deyənlər fiqhi məsələlərdə imam əş-Şafiiyə ﷺ etimad etsələr də, əqidə məsələlərində özlərini açıq şəkildə daha sonralar meydana gələn təriqətlərə şamil edirlər. Həmçinin bunu digər sünni məzhəblərinə də şamil etmək olar. Onlar həmin məzhəbdən olsalar da, əqidə məsələlərini həmin məzhəbin banisindən götürməmişlər. Bu da Peyğəmbərin ﷺ tez-tez belə deməsinə rəğmən olmuşdur: *“Şübhəsiz ki, sözlərin ən doğru olanı Allahın Kəlamı, yolların ən xeyirlisi Muhəmmədin ﷺ yoludur. Əməllərin ən pisi sonradan uydurulanlardır. Sonradan uydurulub dinə salınan hər bir əməl bidətdir, hər bir bidət isə zəlalətdir. Zəlalət isə oddadır”*.¹

Uca Allahdan bütün müsəlmanları Peyğəmbərin ﷺ yoluna yönəltməsinə və onları bütün bidətlərdən qorumasını diləyirik.

¹ Əhməd, 2749; İbn Məcə, 1892. Hədis səhihdir. Bax: Silsilə əs-Səhihə, 1483.

İmam əl-Muzəninin həyatı

Şafii məzhəbinin məşhur alimi, Əhli Sünnənin imamı Əbu İbrahim İsmail ibn Yəhyə əl-Muzəni rahiməllahu hicrətin 175-ci ilində Misirdə dindar və dini cəhətdən savadlı olan ailədə anadan olmuşdur. əl-Muzəninin ailəsi uşaqlıqdan ailə üzvlərini şəriət elmini mənimsəməyə yönəlmiş, bu da özünü imam əl-Muzənidə rahiməllahu biruzə vermişdir. əl-Muzəninin ailəsində şəriət elmlərini öyrənməkdə seçilənlərdən biri də, əş-Şafiinin rahiməllahu dərslərində tez-tez iştirak edən əl-Muzəninin doğma bacısı olmuşdur.¹

Daha bir tanınmış, hənəfi məzhəbinin məşhur alimi, Əhli Sünnənin əqidə məsələlərini şərh edən “ət-Tahavi Əqidəsi” kitabının müəllifi imam Əbu Cəfər ət-Tahavi rahiməllahu də bu ailədənir. O, imam əl-Muzəninin rahiməllahu bacısı oğlu və ən yaxın tələbələrindən olmuşdur.

İmam əl-Muzəni rahiməllahu çox təqvalı, zahid, geniş elmə və bəsirətə malik insan idi.

İmam əz-Zəhəbi rahiməllahu onun haqda deyirdi: *“O, İslam ümmətinin imamı və böyük alimi idi. Bununla belə, zahidlər arasında nümunəviliyi ilə seçilirdi”*.²

Əbu Səid ibn Sukkəri rahiməllahu deyirdi: *“Mən əl-Muzəni ilə görüşmüşdüm və deyə bilərəm ki, onun kimi təqvalı birinə və ondan daha çox ibadət edənə rast gəlməmişəm”*.³

İbn Xallikan rahiməllahu deyirdi: *“O, qeyri-adi zahid bir insan idi”*.⁴

¹ əs-Suyuti “Husnul-Muhadara” 1/399.

² əz-Zəhəbi “Siyər Aləmun-Nubələ” 12/492.

³ əl-Beyhəqi “Mənakib əş-Şafii” 2/351.

⁴ İbn Xallikan “Vəfayət əl-Ayan” 1/217.

əl-İsnəvi رحمته deyirdi: *“O, nümunəvi şəxs və şübhəli şeylərdən çəkinən zahid idi. Təqvalı olması səbəbilə Allah onun dualarına cavab verərdi. O, dünyaya çox az ehtiyac duyurdu və bu dünyaya bağlı insan deyildi. əş-Şafiinin bütün tələbələri əl-Muzəniyə çox böyük hörmət bəsləyirdilər”*.¹

İmam əl-Muzəni imam əş-Şafiinin رحمته ən yaxın tələbələrindən idi. İmam əş-Şafiinin رحمته ölümündən sonra isə onun fətvalarını və rəylərini daha dərindən bildiyi üçün əl-Muzəni رحمته şafii məzhəbinin ən hörmətli şəxsi olmuşdu.

İbn Xallikan رحمته deyirdi: *“O, bütün şafiilərin imamı idi və əş-Şafiinin fətvalarını başqalarından daha yaxşı bilirdi”*.²

əl-Muzəni رحمته özü haqqında deyirdi: *“Mən əş-Şafiinin “ər-Risalə”³ kitabını beş yüz dəfə oxumuşam. Hər dəfə onu yenidən oxuduqda, ondan yeni fayda çıxarırdım”*.⁴

İmam əl-Muzəni رحمته yüksək idrak və unikal bəsirətilə seçilirdi. Bu xüsusiyyətlər əl-Muzəniyə رحمته şəriət məsələlərinə aid elmi müzakirələri məharətlə aparmaq imkanı verirdi.

İbn Abdul-Bərr رحمته deyirdi: *“əl-Muzəni parlaq zəka və dərin bəsirət sahibi olduğu üçün mübahisə və elmi müzakirələri əş-Şafiinin bütün davamçılarından daha yaxşı aparardı. Onun*

¹ əl-İsnəvi “Təbəqat əş-Şafiiyə” 1/34.

² İbn Xallikan “Vəfayət əl-Ayan” 1/217.

³ “ər-Risalə” kitabı İmam əş-Şafiinin رحمته şəriət əsaslarını və qaydalarını izah edən ən birinci kitabı sayılır. Bu kitab İslam fiqhinin üsullarına (Usul əl-Fiqh) aid yazılan ilk kitab sayılır. (Bax: İbn əl-Useymin “Şərh əl-Usul min İlmi-Usul” səh. 15).

⁴ əl-Beyhəqi “Mənəkib əş-Şafii” 2/235-236.

kitabları və risalələri bütün İslam dünyasında yayılmışdı. Bununla yanaşı o, zahid həyatı ilə yaşayan təqvalı və dindar adam idi”.¹

Cəmiyyətdə yüksək mövqeyə və dərin elmə sahib olmasına baxmayaraq, imam əl-Muzəni ر.ع. həmişə zahid həyatı sürər və özünün əxlaqi-mənəvi vəziyyətinə diqqət edərdi.

İmam əz-Zəhəbi ر.ع. deyirdi: “O, Allahı razı salmaq və Onun mükaflatına layiq olmaq üçün tez-tez meyit yuyardı. Bunu edərkən deyərdi: “Mən qəlbimin yumşalması üçün meyit yumağa başladım. Sonralar isə bunu müntəzəm olaraq tətbiq etdim”.²

İmam əş-Şafii ر.ع. vəfat edəndə, onun cəsədinin yuyulmasına imam əl-Muzəni başçılıq etmişdir. Bu işdə ona imam əş-Şafiinin digər tələbələri kömək edirdi.³

İmam əl-Muzəni ر.ع. hicrətin 264-cü ilinin Ramazan ayında vəfat etmiş və Qahirənin Qarafa qəbiristanlığında imam əş-Şafiinin yanında dəfn olunmuşdur.⁴ Allah onlara rəhm etsin!

¹ İbn Abdul-Bərr “əl-İntiqa fi Fədalil əs-Sələsə əl-Əimmə əl-Fuqaha” səh. 110.

² əz-Zəhəbi “Siyər Aləmun-Nubələ” 12/495.

³ İbn Xallikan “Vəfayat əl-Ayan” 1/217.

⁴ İbn Xallikan “Vəfayat əl-Ayan” 1/218.

İmam əl-Muzəninin müəllimləri

İmam əl-Muzəni ر.ه.ا müntəzəm olaraq belə məşhur alimlərin dərslərindən iştirak edər və onlardan elm alardı: İmam əş-Şafii, Əli ibn Məbəd ibn Şəddad əl-Bəsri, Nueym ibn Həmməd, Əsbəq ibn Nafi – Allah onlara rəhm etsin!

Qeyd etmək lazımdır ki, digər məşhur alimlərdən fərqli olaraq imam əl-Muzəninin ر.ه.ا müəllimləri çox olmamışdır. Bunun səbəbi onun Misirdə daima imam əş-Şafiinin yanında elm almasıdır. İmam əl-Muzəni ر.ه.ا elm almaq üçün İslam diyarlarına səyahət etməmiş, buna görə də müəllimləri çox olmamışdır.

Digər tərəfdən əl-Muzəninin imam əş-Şafiinin yanında daima elm alması, əş-Şafiinin ر.ه.ا ən yaxşı tələbəsi və şafii məzhəbinin ən tanınmış alimi olmasına səbəb olmuşdur.¹ Məlumdur ki, müxtəlif məzhəblərin yayılması bu məzhəblərin tələbələrinə görə yayılmış və məşhurlaşmışdır. Şafii məzhəbi də imam əl-Muzəninin ر.ه.ا sayəsində Misirdən kənara yayılmış və məşhurlaşmışdır.² Özünün istedadlı tələbəsi haqda imam əş-Şafii ر.ه.ا belə deyirdi: *“əl-Muzəni mənim məzhəbimin yayılmasında köməkçidir”*.³

¹ İbn Xallikan “Vəfayat əl-Ayan” 1/217.

² əz-Zəhəbi “Siyər Aləmun-Nubələ” 12/395.

³ əz-Zəhəbi “Siyər Aləmun-Nubələ” 12/394.

İmam əl-Muzəninin tələbələri

İmam əl-Muzəninin ﷺ bir çox tələbəsi olmuşdur. Onlardan ən məşhurları:

1. Əbu Bəkr ibn Xuzeymə¹ (vəfatı hicrətin 311-ci ili);
2. Əbu Cəfər ət-Tahavi² (vəfatı hicrətin 321-ci ili);
3. Zəkəriyyə ibn Yəhyə əs-Səci³ (vəfatı hicrətin 307-ci ili);
4. Əbul-Qasim ibn Bəşşər əl-Ənməti⁴ (vəfatı hicrətin 388-ci ili);
5. Abdur-Rahmən ibn Əbu Hatim ər-Razi (vəfatı hicrətin 388-ci ili);

¹ “İmamların imamı” və “şeyxul-İslam” Əbu Bəkr Muhəmməd ibn İshaq ən-Nisaburi, İbn Xuzeymə ﷺ adı ilə də məşhurdur. Əhli Sünnənin məşhur alimi, fəqih və mühəddis (hədis mütəxəssisi), məşhur hədis toplusu olan “Səhih İbn Xuzeymə” kitabının müəllifidir. Həmçinin Əhli Sünnənin etiqadi əsaslarını şərh edən və hədislərdən ibarət olan “Kitəbut-Tövhid”in müəllifidir.

² Əbu Cəfər ibn Muhəmməd ət-Tahavi – Əhli Sünnənin məşhur alimi və hənəfi məzhəbinin öndərlərindən biri. O, Əhli Sünnənin etiqadi əsaslarının şərhini olan məşhur “Aqidətut-Tahaviyyə” kitabının müəllifidir. İmam ət-Tahavi imam əl-Muzəninin bacısı oğlu və ən yaxın tələbələrindən olmuşdur. Diqqət etsək, görərik ki, imam ət-Tahavi ﷺ şafii məzhəbini tərک edərək hənəfi məzhəbini seçmişdir. Bu, bir daha onu göstərir ki, qədim alimlər bir-birilərini müəyyən məzhəbi seçməkdə sərbəst buraxar və buna görə bir-biri ilə düşmənçilik etməzdilər.

³ İmam əz-Zəhəbi ﷺ demişdir: *“Səci Bəsrənin şeyxi və hafiz idi. Əbul-Həsən əl-Əşəri onun yanında hədis və Əhli Sünnənin əqidəsini öyrənmişdir. Səci əl-Muzəni və ər-Rabinin yanına getmiş və onlardan şəriət elmini öyrənmişdir”*. (əz-Zəhəbi “əl-Uluvv” səh. 106).

⁴ Əbul-Qasim ibn Bəşşər əl-Ənməti və Zəkəriyyə ibn Yəhyə əs-Səci imam əl-Muzəninin ən yaxın tələbələrindən olmuşlar. (əz-Zəhəbi “Siyər Aləmun-Nubələ” 12/495).

İmam əl-Muzəninin əsərləri

İmam əl-Muzəni rahiməllah şəriətin müxtəlif sahələrinə aid bir çox əsərin müəllifidir. Bunlardan aşağıdakıları qeyd etmək olar: Əhkəmul-Quran, İfsad ət-Təqlid, Cəmiul-Kəbir, Cəmius-Sağir, Muxtəsərul-Kəbir, Şərhus-Sünnə və başqaları.¹

Onun bütün əsərlərindən ən geniş yayılmışı və “Muxtəsər əl-Muzəni” adı ilə məşhur olmuş “Muxtəsər əl-Muxtəsər” əsəridir. İmam əl-Muzəni rahiməllah bu kitabın ərsəyə gəlməsi üçün iyirmi ilə yaxın vaxt sərf etmişdir. əl-Muzəni rahiməllah deyirdi: *“Mən bu kitabın yazılmasına iyirmi ilə yaxın vaxt sərf etmişəm. Mən üç dəfə onun üzünü köçürmüş və dəfələrlə redaktə etmişəm”*.²

Rəvayət edilir ki, Əbu Abbas ibn Sureyc rahiməllah demişdir: *“Bu kitab şafii məzhəbinin əsasıdır. Ondan sonra yazılan bütün şafii kitabları onun bünövrəsi üzərində yazılmış və bu kitabın şərhləri və izahlarıdır”*.³

İsmail ibn Yəhyə əl-Muzəni rahiməllah öz əsəri haqda deyirdi: *“Əgər əş-Şafii bu “Muxtəsər” əsərini görsəydi, böyük zövqlə hamısını mənim dilimdən dinləyərdi”*.⁴

¹ Azzun “İsmail ibn Yəhyə əl-Muzəni və Risalətuhi Şərhus-Sünnə” səh. 41-42.

² əl-Beyhəqi “Mənakib əş-Şafii” 2/349.

³ əs-Safədi “əl-Vafi bil-Vafiyət” 9/238.

⁴ əl-Beyhəqi “Mənakib əş-Şafii” 2/345-346.

“Şərhus-Sünnə” risaləsinin yazılma səbəbi

Rəvayət edilir ki, bir dəfə Tripolinin qərbində Əhli Sünnədən olan bəzi elm tələbələri şəriət elmlərini tədris və təkrar etmək üçün bir yerə yığışmışdılar. Bu toplantıda söhbət Əhli Sünnənin böyük alimlərindən düşmüşdü. Söhbət əsnasında imam Malik, əş-Şafii, Sovri, Əhməd ibn Hənbəl, əl-Muzəni və başqaları xatırlandıqda, məclisdə olanlardan bəziləri əl-Muzəninin ətrafında bəzi şeyiələrin olduğunu və onun Əhli Sünnənin etiqadi əsaslarına uyğun olmayaraq Quranın Allahın kəlamı olmasını nə təsdiq, nə də inkar¹ etdiyini demişdilər. Digərləri isə etiraz edərək əl-Muzəniyə müdafiə etməyə başlamışdılar. Nəticədə orada olanlar arasında mübahisə yarandı, onlar da imam əl-Muzəniyə ﷺ məktub yazıb bunu aydınlaşdırmaq qərarına gəlmiş, bu məktubda ondan etiqadını açıqlamasını xahiş etmişdilər. Məktuba cavab olaraq da imam əl-Muzəni ﷺ gələcəkdə “Şərhus-Sünnə” adı ilə məşhurlaşan bu risaləni yazmışdır.²

¹ Alimlər bu təriqəti “Vaqifə” – (dayananlar, tərəddüd edənlər) adlandırmışlar. Onlar Əhli Sünnənin etiqadına görə “Quran Allahın Kəlamıdır” demirlər. Digər tərəfdən isə mötəzilələrin etiqadına görə “Quran Allahın Kəlamı deyil” də demirlər.

² Azzun “İsmail ibn Yəhyə əl-Muzəni və Risalətuhu Şərhus-Sünnə” səh. 76-77.

“Şərhus-Sünnə” risaləsinin içində olanlar

İmam əl-Muzəninin “Şərhus-Sünnə” risaləsi qısa şəkildə Əhli Sünnənin etiqadi əsaslarını izah edir. Bunları qeyd edərkən imam əl-Muzəni digər firqələrə rəddiyyə verməyərək və dəlillər gətirməyərək yalnız Əhli Sünnənin mövqeyini qeyd edir. Əqidəni bu metodla izah etmək, Əhli Sünnənin qədim alimləri arasında geniş yayılmışdır. Misal olaraq imam Əhmədin “Usulus-Sünnə” və imam əl-Bərbəharinin “Şərhus-Sünnə” risalələrini qeyd etmək olar. Belə kiçik risalələrin yazılmasının məqsədi Əhli Sünnənin etiqadi əsaslarının qısa və ümumi şəkildə izahıdır.¹

Baxmayaraq ki, risalə kiçikdir, lakin Əhli Sünnənin bir çox əqidə məsələlərinə toxunur. Məsələn, Qədər, Allahın Ucalığı, Allahın sifətləri, Quran, səhabələr, rəhbərlərə tabe olmağın vacibliyi və onlara qarşı çıxmağın qadağan olunması və s. Bu risalədə, müəllif öz zamanında hansı məsələlərdə daha çox insan azmışsa, həmin məsələlərə daha çox toxunmuşdur.

¹ Muhəmməd Ğalib “Muzəkkərə fi Turuq Əhli Sunnə fit-Təlif vat-Təsnif fil-Aqida”.

Fiqhi məzhəblər haqda qısa söz

Qeyd etdiyimiz kimi, imam əl-Muzəni imam əş-Şafiiinin ﷺ ən yaxın tələbələrindən olmuş və şafii məzhəbinin yayılmasında böyük rol oynamışdır. Bu məqamda qısa da olsa fiqh məzhəbləri, onların İslamdakı yerini qeyd etmək istərdik. Bu mövzu bir çox müsəlmanın onu düz başa düşmədiyinə görə əhəmiyyətlidir.

Məzhəb sözünün ərəb dilində lüğəti mənası “gedilən yol” deməkdir.¹ Bu sözün şəriətdə daşdığı mənaya gəldikdə isə şəriət alimləri (fəqihlər) “məzhəb” dedikdə bu və ya digər islam aliminin fiqhi rəylərinin və ictihadlarının məcmusunu başa düşürlər.² Bu alimlərin hər biri öz məzhəbinin qurucusu sayılır. Zaman keçdikcə məzhəblər bəzi amillərin təsiri altında tədricən yayılır, ya da müəyyən səbəblərə görə unudulurdu. Məzhəbin yayılmasında əsas amil tələbələrin öz müəllimlərinin - məzhəbin banisi sayılan imamların tədrislərinin təbliği üçün göstərdikləri səydir. Məzhəb imamının çıxartdığı bütün dini hökmlərin onun tələbələri tərəfindən qələmə alınması və irəli sürdüyü rəylərin əsaslarının və metodlarının geniş tətbiqi məzhəblərin həyatda qalmasına və yayılmasına gətirib çıxaran əsas amillərdir. Bununla əlaqədar olaraq Leys ibn Sad, Davud əz-Zahiri, İbn Cərir ət-Tabəri, İbn Xuzeymə kimi bir çox görkəmli islam aliminin məzhəbi unudulmuş və yoxa çıxmışdır. İmam əş-Şafii ﷺ demişdir: “*Leys (ibn*

¹ İbn Mənzur “Lisanul-Ərəb” 1/394.

² əl-Xattab “Məvahib əl-Cəlil li Şərh Muxtəsər əl-Xalləl” 1/24.

*Sad) Malikdən¹ daha elmlı idi, lakin Leysin tələbələri onun elminə və bu elmin yayılmasına lazımi diqqəti göstərmədilər”.*²

Beləliklə, məzhəb – mötəbər islam aliminin qurduğu hüquq (fiqh) məktəbidir ki, bu məktəbin müxtəlif şəriət məsələləri ilə bağlı öz əsasları, qaydaları və hökmləri mövcuddur. Bu gün İslam aləmində ən çox yayılmış dörd əsas sünni məzhəbi vardır:

1. Hənəfi məzhəbi - əsası imam Əbu Hənifə³ ﷺ tərəfindən qoyulmuşdur;
2. Maliki məzhəbi - əsası imam Malik⁴ ﷺ tərəfindən qoyulmuşdur;

¹ Burada Maliki məzhəbinin banisi imam Malik ibn Ənəs ﷺ nəzərdə tutulur. İmam əş-Şafii ilk dövrlərdə Mədinə şəhərində imam Malikdən dərs almış, Misirə köçdükdən sonra təhsilini Leys ibn Sadın yanında davam etdirmişdir. Beləliklə, bu iki alimin hər biri imam əş-Şafiinin müəllimi olmuş və o, onların hər ikisini şəxsən tanımışdır. Uca Allah onların hamısına rəhm etsin.

² əz-Zəhəbi “Tarixul-İslam” 1/308.

³ İmam Numan ibn Sabit (hicri 80-150) – daha çox Əbu Hənifə kimi tanınmışdır. Bağdad şəhərində doğulmuş, yaşamış və vəfat etmişdir. İbn Kəsir ﷺ deyirdi: “İmam Əbu Hənifə Numan ibn Sabit – İraqın fəqihı, görkəmli alimi olmuş və onun elminə bir çox alimlər müraciət etmişdir. Dörd məzhəbdən birinin əsası onun tərəfindən qoyulmuşdur”. (İbn Kəsir “əl-Bidayə və-n-Nihayə” 10/107).

⁴ İmam Malik ibn Ənəs (hicri 95-179). Mədinə şəhərində doğulmuş, yaşamış və vəfat etmişdir. İmam əş-Şafii ﷺ onun haqqında belə deyirdi: “Söhbət alimlərdən gedirsə Malik, onlar arasında parlayan bir ulduzdur. Elə bir kəs yoxdur ki, ona Malik qədər minnət borcum olsun”. (əl-Qazali “İhyə Ulum əd-Din” 1/27).

3. Şafii məzhəbi - əsası imam əş-Şafii¹ ﷺ tərəfindən qoyulmuşdur;
4. Hənəbəl məzhəbi - əsası imam Əhməd ibn Hənəbəl² ﷺ tərəfindən qoyulmuşdur.

Maraqlıdır ki, yuxarıda adları çəkilən məzhəb imam-ları biri digərinin müəllimi və ya tələbəsi olmuş və bir-birlərini yaxından tanımışlar. Bu onu göstərir ki, sözü-gedən məzhəblər müxtəlif əqidəyə malik olan və bir-birləri ilə düşmənçilik edən dini firqələr deyildi. Beləliklə, məzhəblərin yaranmasında əsas məqsəd həm fiqh elminin öyrənilməsinin asanlaşdırılmasından, həm də, Quran və Sünnədə bilavasitə dəlili olmayan məsələlərin digər şəri əsaslara söykənərək izah edilməsindən ibarət idi. O ki qaldı Quran və Sünnədə birbaşa dəlili mövcud olan məsələlərə, məzhəblər arasında bu məsələlərin hökmləri ilə bağlı heç

¹ İmam Muhəmməd ibn İdris əş-Şafii (hicri 150-204). Fələstində Qəzzada dünyaya gəlmişdir. Daha sonra Məkkəyə köçmüş və Məkkə və Mədinə alimlərinin yanında elm almışdır. Bir müddət sonra o, Misirdə məskunlaşmış və orada vəfat etmişdir. İmam Yəhya ibn Səid əl-Kattan ﷺ onun haqqında belə deyirdi: *“Mən əş-Şafii qədər ağıllı və dinini yaxşı bilən birisini görməmişəm. Mən hər namazımda onun üçün ayrıca dua edirəm”*. (İbn Həcər *“Təhziib ət-Təhziib”* 9/27).

² İmam Əhməd ibn Hənəbəl (hicri 162-241). Bağdad şəhərində dünyaya gəlmiş və orada vəfat etmişdir. O, bir çox görkəmli şəriət alimindən və mühəddislərdən elm almış və bunun üçün tez-tez səfərə çıxmışdır. İmam Əhməd ﷺ çoxsaylı hədisləri müxtəlif ləfzlərlə və isnadlarla əzbərləyərək əsasən böyük hədis alimi kimi tanınmışdır. Onun müəllimi olan imam əş-Şafii ﷺ belə deyərdi: *“İraqdan çıxarkən geridə Əhməd ibn Hənəbəldən daha elmlı, təqvalı və alicənab birisini tərk etmədim”*. (İbn Kəsir *“əl-Bidayə və-n-Nihayə”* 10/335).

bir fikir ayrılığı yoxdur.¹ Buna görə də məzhəblər arasında Quran və Sünnə ilə birbaşa isbat edilən - gündəlik beş vaxt namazın qılınması, namaz üçün dəstəmazın alınması və bir çox başqa əsas şəriət məsələləri ilə bağlı heç bir ixtilaf yoxdur.²

Yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq məzhəblər anlayışını aşağıdakı kimi formalaşdırmaq olar.

- Məzhəblər – İslam hüququnun başa düşülməsini və praktikada tətbiqini asanlaşdırmaq üçün yaradılmış fiqh məktəbləridir. Bu məktəblərin hədəfi İslam əqidəsi ilə bağlı olan məsələlər deyil. Belə ki, dörd məzhəbin baniləri və ilk imamları əqidə məsələlərində əsasən eyni mövqedə dayanmış və vahid Əhli Sünnə əqidəsinə sahib olmuşlar. Onların əksəriyyəti, fərqli məzhəblərə mənsub olsalar da, vahid Əhli Sünnə əqidəsini açıqlayan bir çox əsəri qələmə almışlar. Bilmək lazımdır ki, məzhəbi əqidə məsələlərindəki ixtilaf müssəlmanların bir-birilərlə düşmənçilik edən firqələrə parçalanmasına səbəb olmuş və vahid müssəlman icmasını zəyiflətməmişdir. Bəzi hüquqi (fiqhi) mövzulardakı fikir ayrılıqları isə hətta səhabələrin vaxtında belə mövcud

¹ İstisna hal kimi Sünnədən bu və ya digər dəlilin məzhəb imamının əlinə keçməməsi mümkündür. Yaxud o, hədisi bilmiş lakin bildiyi halda onu səhvən zəif və ya başqa bir hədislə nəsx edilmiş hesab etmişdir. Bir alimin səhih hədisin mənası ilə razılaşmamasının bir sıra başqa səbəbləri də var. Bu mövzu ilə bağlı daha geniş məlumat üçün İbn Teymiyyənin “Məcmuu-Fətava” əsərində “Raful-Mələm anil-Əimməl-Əaləm” (20/232-247) adlı kitabına nəzər sala bilərsiniz.

² əl-Aşkar “əl-Mədxal iləş-Şəriə val-Fiqhul-İslami” səh. 153.

olsa da, bu ixtilaflar müsəlmanların parçalanmasına gətirib çıxarmamışdır.

- Bütün məzhəb baniləri və onların yolu ilə gedən ilk imamlar öz fətvalarında əvvəla Quran və Sünnədə olan dəlillərə istinad edirdilər. İrəli sürdükləri rəyə zidd olan bir dəlil ilə qarşılaşdıqlarında öz rəyini tərək edir və Peyğəmbərin ﷺ sözünə tabe olurdular. Buna görə də, onlar belə deyərdilər: *“Əgər hansısa hədis səhihdirsə, mənim məzhəbim də odur”*.¹

Təəssüflər olsun ki, məzhəblərlə bağlı yanlış anlamalar və ifratçılıq da mövcuddur. Bu ifratçılıqları və yanlış mövqeləri aşağıdakı kimi sıralamaq olar:

- 1) Məzhəb baniləri və onların yolu ilə gedən ilk imamlar heç kəsdən məhz onların məzhəblərinə tabe olmağı tələb etmir və onların məzhəbinə tabe olmayanlarla düşmənçilik etmirdilər. Əksinə, onlar öz məzhəblərinin insanlara zorla qəbul etdirilməsinə və müsəlmanları

¹ Bu söz imam Əbu Hənifəyə (İbn Abidin “əl-Haşiyyə” 1/63) və imam əş-Şafiiyə (ən-Nəvəvi “əl-Məcmu” 1/163) məxsusdur. Həmçinin buna oxşar sözləri digər imamlar da demişlər.

İmam Malik رحمته deyirdi: *“Mən səhv edə bilən adi insanam. Onun üçün mənim sözlərimi Quran və Sünnə ilə tutuşdurun. Əgər onlarla uyğun olduğunu görsəniz, onu məndən qəbul edin. Əgər onlar Quran və Sünnə ilə uyğun gəlməzsə, mənim sözlərimi tərək edin”*. (İbn Abdul-Bərr “əl-Cami” 2/32).

İmam Əhməd رحمته deyirdi: *“Məni, Maliki, əş-Şafii, Əvzaini və əs-Sovrini kor-koranə təqlid etmə! Sən də onların elm aldığı mənbədən elm al!”* (İbn əl-Qeyyim “əl-İlam” 2/302).

başqa məzhəbin və ya alimin rəyinə tabe olmaq azadlığından məhrum olunmalarına qəti şəkildə qarşı çıxdılar. Belə ki, xəlifə Mənsur imam Malikdən “Muvatta” əsərini və onun içindəki hökmləri dövlətin qanunlar məcəlləsi kimi təqdim edilməsini istədikdə, imam Malik ﷺ buna etiraz edərək belə demişdir: *“Ola bilsin ki, bəzi insanlar mənim eşitmədiyim və kitabımda qeyd etmədiyim dəlillərə malik olsunlar”*.¹

Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, sonrakı nəsillər digər məzhəblərin nümayəndələrini yolu azmaqda və haqq yoldan uzaqlaşmaqda ittiham edərək öz məzhəbinə tabe olmağı yeganə haqq yol kimi təqdim etməyə başladılar. Bu cür yanaşmanın nəticəsində onlar bir-birinin arxasında namaz qılmağı qadağan edir və bunu, başqa məzhəbdən olan imamın arxasında qılınan namazın batil olması və ya ən azı, bəyənilməyən bir əməl olması ilə izah edirdilər. Vəziyyət elə bir səviyyəyə çatmışdı ki, fanatik təəssübkeşliklə məzhəblərə tabe olan sonrakı nəsillər başqa məzhəbin nümayəndəsinə qız vermək və ya qız almağı qəti şəkildə qadağan edirdilər.² Şübhə yoxdur ki, Peyğəmbərin ﷺ səhabələri, məzhəblərin əsasını qoyan imamlar və onların ilk ardıcılları bu cür təəssübkeşlikdən və ifratdan uzaq olmuşlar.

- 2) Məzhəblər mövzusunda digər ifratçılıq – məzhəblərin tamamilə inkar edilməsi, onların rəyi ilə mütləq

¹ İbn Kəsir “Şərh İxtisar Ulumul-Hədis”, səh. 31.

² əl-Albani “Sifat Salət ən-Nəbiy”, səh. 58.

əməl etməyin qınanması, hətta fiqhi məsələlərin məzhəb kitablarından öyrənilməsinin qadağan olunmasıdır. Əvvəlki mövqe yanlış olduğu kimi bu yanaşma da xətalıdır. Unutmamalıyıq ki, bu ümmətin bir çox alimləri özlərini dörd məzhəbdən birinə nisbət etmiş, mənsub olduqları məzhəb üzrə ixtisaslaşmış və buna rəğmən mötəbər alimlərdən heç birisi buna görə onları tənbeh etməmişdir. Bundan başqa İslam fiqhi öyrənən hər kəsə məlumdur ki, bu və ya digər məzhəbin fiqhə aid əsərlərini öyrənmədən İslam fiqhinin dərindən mənimsənilməsi mümkün deyil. Buna görə də, hər hansı bir məzhəbə tabe olmaq və ya onu öyrənmək tənqid ediləcək hərəkət deyil. Əslində tənqid olunacaq əməl hər hansı bir məzhəbin Quran və Sünnəyə tay tutulması və bəlaliklə onun mütləq və danılmaz həqiqət kimi qəbul edilməsidir. Şeyx əl-Albani رحمته deyirdi: *“Bizim dövrimizdə hər hansı məzhəbi Quran və Sünnənin yerinə qoymaq, ixtilafli məsələlərdə və yaxud yeni hökmlər verərkən Quran və Sünnəyə məhəl qoymadan məzhəbə əsaslanmaq yolverilməzdir”.¹*

- 3) Məzhəblərlə əlaqədar digər bir ifratçılıq – məzhəblər arasında bir-birinə zidd olan bütün rəylərin eyni dərəcədə düzgün hesab edilməsi və mütləq həqiqət kimi qəbul olunmasıdır. Bu mövqenin tərəfdarları aşağıdakı uydurma hədisi dəlil gətirirlər: **“Ümmətimdə**

¹ əl-Albani “Sifat Salət ən-Nəbiy”, səh. 61.

olan ixtilaflar rəhmətdir".¹ Bu yanaşma bu və ya digər məzhəbin mənsuclarına imkan verir ki, onlar istədikləri məzhəbin və ya alimin rəyini, hətta bu rəy Quran və Sünnəyə açıq şəkildə zidd olsa da, nəfisi istəklərinə uyğun olaraq seçmiş olsunlar. Birinci halda Quran və Sünnə əvəzinə hər hansı bir məzhəb əsas kimi qəbul edilirsə, bu halda insanın nəfisi istəkləri və şəxsi maraqları əsas kimi götürülür. Əlbəttə, mötəbər İslam alimlərinin Quran və Sünnəyə istinadən, yanlış da olsa, çıxardıqları hökmlərə hörmətlə yanaşmaq lazımdır. Lakin bu o demək deyil ki, birdən artıq həqiqət ola bilər və konkret bir məsələ üzrə müxtəlif rəyləri seçən kəslər eyni dərəcədə haqlı hesab edilə bilər. İmam Malik

¹ Şeyx əl-Albani bu hədislə bağlı belə demişdir: “Əvvəla, bu hədis səhih deyil. Sözügedən hədis heç bir əsası olmayan uydurma hədisdir”. Böyük alim əs-Subki bu hədislə bağlı belə demişdir: “Mən bu hədisi nə səhih hədislər arasında, nə də zəif və uydurma hədislər arasında tapa bilmədim”. Bu hədisin sadəcə aşağıdakı ləfzləri mövcuddur: “**Mənim səhabələrim arasındakı ixtilaflar sizin üçün rəhmətdir**” və “**Mənim səhabələrim göydəki ulduzlar kimidir. Onlardan hər hansı birinin ardınca getsəniz yolu tapacaqsınız**”. Bu hədislərdən heç biri səhih deyil. Birinci hədis zəifdir, ikinci isə uydurmadır. Mən bu hədislərin halını “Zəif və uydurma hədislər toplusu” adlı kitabımda 58, 59 və 61 sayılı hədislərin şərhində ətraflı şəkildə açıqlamışam. İkincisi, zəif olması ilə yanaşı, sözügedən hədis Müqəddəs Qurana açıq şəkildə ziddir. Belə ki, fikir ayrılığını qadağan edən və vəhdətə dəvət edən çoxsaylı ayələr mövcuddur... (onlardan) Uca Allahın aşağıdakı ayəsidir: “**Bir-birinizlə çəkişməyin və ixtilaf etməyin! Yoxsa zəifləyər və taqətdən düşərsiniz**” (əl-Ənfal, 46)”. (əl-Albani “Sıfat əs-Salət ən-Nəbiy”, səh. 53).

deyirdi: *“Yalnız bir həqiqət var. İki bir-birinə zidd olan fikir necə eynilə düzgün ola bilər?!”*¹

İmam əl-Muzəni rahiməllah deyirdi: *“Allah Elçisinin rahiməllah səhabələri bir neçə fiqhi məsələ üzrə fikir ayrılığına düşmüş və onların hər biri öz rəyini doğru, qarşı tərəfin rəyini isə xətalı hesab etmişdir. Buna görə də, onların hər biri qarşı tərəfin rəyini öyrənir və öz dəlilləri əsasında ona rəddiyə verirdi. Əgər bu rəylərdən hər biri düzgün olsaydı, onlar bunu etməzdilər”*.²

Bu səbəbdən mötəbər İslam alimləri Quran və Sünnədəki dəlillər yerinə, insanların nəfsi istəklərinə görə asanlaşdırılmış rəylərin seçilməsinə üstünlük verilməsini qınayardılar. İmam Süleyman ət-Teymi rahiməllah deyərdi: *“Əgər sən alimlərin bütün asanlaşdırılmış (nəfs üçün rahat olan) rəylərini seçsən, bütün şərləri özündə toplamış olacaqsan”*. İbn Abdul-Bərr rahiməllah bu sözləri şərh edərkən belə demişdir: *“Bu, alimlərin yekdil rəyidir və bununla bağlı heç bir fikir ayrılığı yoxdur”*.

¹ İbn Abdul-Bərr “Cami Bəyanul-İlm” 2/82, 88-89.

² İbn Abdul-Bərr “Cami Bəyanul-İlm” 2/81-82.

“Şərhus-Sünnə” risaləsinin tərcümə üslubu

Bu tərcümədə Camal Azzunun təhqiqindən və əsasən də Ubeyd əl-Cəbiri ilə Əhməd ibn Yəhyə ən-Nəcmnin ﷺ şərhlərindən istifadə olunmuşdur.

Məlumdur ki, imam əl-Muzəni ﷺ öz “Şərhus-Sünnə” risaləsinə başlıqlar olmadan yazıb. Buna görə də biz oxucuya rahat olması üçün Camal Azzunun təhqiqindən və əsasən də Ubeyd əl-Cəbiri ilə Əhməd Yəhyə ən-Nəcmnin ﷺ şərhlərindən istifadə edərək risaləni mövzular üzrə başlıqlara böldük.

Bu tərcümə insan əməyi olduğuna görə səhvlərin olması ləbüddür. Hər hansı bir səhvin olması bizim nəfsimizdən və şeytandandır. Allahdan bu risalənin ərəşəyə gəlməsində iştirak edən bütün müsəlmanların saleh əməllərini qəbul etməsini və günahlarını bağışlamasını diləyirik!

İmam əl-Muzəninin «Şərhus-Sünnə» risaləsi

Müqəddimə

Mərhəmətli və Rəhimli Allahın adı ilə

Allah bizi qorusun və təqvalı etsin, bizi doğru yolda olmağa müvəffəq etsin! Sonra...

Həqiqətən, sən - Allah səni islah etsin - Sünnənin əmrlərinə tabe olmaq və ondan möhkəm yapışmaq üçün, eləcə də, müxtəlif şübhələrdən və azmış bidətçilərin ¹

¹ Uca Allahın son Peyğəmbəri ﷺ öz vəzifəsini tamamladıqdan sonra Allah Öz dinini tamamlamışdır. Uca Allah Quranda buyurur: **“Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və sizin üçün din olaraq İslamı bəyəndim”**. (əl-Maidə, 3). Bu səbəbdən dində olan bidət (yenilik), şirk və küfrdən sonra ən böyük günah sayılır. Peyğəmbər ﷺ belə buyurur: *“Əməllərin ən pisi sonradan uydurulanlardır. Sonradan uydurulub dinə salınan hər bir əməl bidətdir, hər bir bidət isə zəlalətdir. Zəlalət isə oddadır”*. (Əhməd, 2749; İbn Macə, 1892. Hədis səhihdir. Bax: Silsilə əs-Səhihə, 1483).

Ona görə də dində edilən yeniliklər yaxşı əməl kimi yazılmaz, hətta sidq ürəkdən Allah üçün edilsə də, Allah onu qəbul etmir. Peyğəmbər ﷺ buyurur: *“Kim bizim bu işimizdə (dinimizdə) ondan olmayan bir yenilik edərsə, o, rədd olunar”*. (əl-Buxari, 2499, 2697).

zəlalətlərindən qorunmaq üçün məndən sənə Sünnəni¹ izah etməyimi istədin.

¹ Burada “Sünnə” dedikdə, müəllif Peyğəmbərin ﷺ əqidəsinə uyğun etiqa di məsələləri nəzərdə tutur. Lüğəti mənada “Sünnə” yol deməkdir. Şəriət cəhətdən isə “Sünnə” sözü bir neçə mənada işlədilmişdir. Qədim alimlərin istifadə etdikləri mənalar aşağıdakılardır:

Birinci mənə: Allah Elçisinin ﷺ getdiyi yol. Buna dəlil Peyğəmbərin ﷺ bu sözüdür: “...*Mənim sünnəmdən (yolumdan) üz çevirənlər məndən deyil*”. (əl-Buxari, 4675, 5063; Muslim, 2487, 346. Bax: İbn Əbil-İzz “Şərhu l-Aqidətut-Tahaviyyə”, səh. 283).

İkinci mənə: Əqidə, yəni hər bir müsəlmanın iman gətirəcəyi əqidə məsələləri. Qədim alimlər öz əsərlərini “Sünnə” adlandırırlar, bununla da əqidəni qəsd edər dilər. Misal üçün, imam əl-Muzəninin ﷺ bu əsərindən başqa aşağıdakı əsərləri qeyd etmək olar:

- İmam Humeydinin “Usulus-Sünnə” əsəri (vəfatı hicrətin 219-cu ili);
- İmam Əhməd in oğlu Abdullahın “əs-Sünnə” əsəri (vəfatı hicrətin 290-cı ili);
- İmam İbn Əbu Asimin “əs-Sünnə” əsəri (vəfatı hicrətin 287-ci ili);
- İmam Əbu Bəkr əl-Xalləlin “əs-Sünnə” əsəri (vəfatı hicrətin 311-ci ili);
- İmam əl-Bərbəharinin “Şərhus-Sünnə” əsəri (vəfatı hicrətin 328-ci ili).

Beləliklə, onlar öz kitablarını düzgün əqidənin izahı olaraq “əs-Sünnə” adlandırırdılar. Bununla da onlar Əhli Sünnənin əqidə əsaslarının bidət əhlinin əqidə əsaslarından fərqləndiyini və onunla eyni olmadığını göstərmək üçün belə edirdilər. (İbn Teymiyyə “Məcmuul-Fətava” 19/308).

Buradan da “Sünnə” sözünün üçüncü mənəsi aydın olur.

Üçüncü mənə: Bidətin əksi olması. Allaha ibadətdə Peyğəmbərin ﷺ yolu ilə getməyə çalışan adama “o, Sünnə ilə gedir” və ya “o, Sünnə üzərindədir” deyirlər. (əş-Şatibi “əl-Muvafaqat” 4/290).

İmam əl-Muzəni ﷺ isə, bu “Şərhus-Sünnə” risaləsində “Sünnə” sözünün ikinci və üçüncü mənəsini nəzərdə tutmuşdur. Bir sözlə,

Buna görə, mən bu müraciətimdə sənə düzgün mənəhəci ətraflı və təfsilatlı şəkildə izah etdim. Bununla da səmimi şəkildə birinci növbədə özümə, sonra da sənə nəsihət və xeyir istədim. Mən bu müraciətimə doğru yola yönəldən Allahı tərifləməklə başlayıram.

Bütün həmdlər zikr olunmağa ən çox layiq olan Allaha məxsusdur. Ona şükür edirəm. Bütün yaradılanlar Ona möhtacdır. O, Təkdir, Onun bənzəri yoxdur. Onun nə zövcəsi (arvadı), nə də övladları var. Allah Özünə bənzərinin olmasından çox ucadır. O, hər şeyi Eşidən, hər şeyi Görən, hər şeyi Bilən, hər şeydən Xəbərdar və hər şeydən Uca olandır.

İmam əl-Muzəninin ﷺ bu risaləsi Sünnə əhlinin əqidə əsaslarını bəyan edir və bu yola müxalif olan bidətlərdən çəkindirir. (Məvsua əl-Aqidə, 3/1617).

Allahın Ucalığı (əl-Uluvv)

O, Ərşinin üzərinə Öz Ucalığı və Öz Zatı ilə ¹ ucalmışdır. Bununla yanaşı O, yaratdıqlarına elmi ² ilə yaxındır. Onun elmi hər şeyi əhatə edir. Onun məxluqları (yaratdıqları) ilə nə baş verirsə, yalnız Onun qədəri ilə baş verir: **“Allah gözlərin xaincəsinə baxışını və kökslərin nələr gizlətdiyini bilir”** (Ğafir, 19).

¹ Uca Allahın Öz Ərşindən ucada və yaratdıqlarından uca olması haqda Quran və Sünnədən bir çox dəlillər var. Uca Allah buyurur: **“Şübhəsiz ki, Rəbbiniz göyləri və yeri altı gündə yaradan, sonra da Ərşə ucalan Allahdır. İşləri yoluna qoyan Odur”** (Yunus, 3); **“Mərhəmətli (Allah) Ərşə ucaldı”**. (Taha, 5); **“Ən Uca Rəbbinin adına təriflər de!”** (əl-Əla, 1).

Bu və digər çoxsaylı dəlillərə əsasən Allahın Ərşi səmaların üzərində yerləşir. Uca Allah isə Ərşdən ucadadır və Öz Zatı ilə bütün yaratdıqlarından ucadır. (əz-Zəhəbi “Muxtəsar əl-Uluvv, səh. 35).

² Uca Allah buyurur: **“Göyləri və yeri altı gündə yaradan, sonra da Ərşə ucalan Odur. O, yerə girəni də, oradan çıxanı da, göydən enəni də, oraya qalxanı da bilir. Siz harada olsanız, O sizinlədir. Allah sizin nə etdiklərinizi görür”**. (əl-Hədid, 4).

Əhli Sünnənin etiqadi əsaslarına görə Uca Allah Ərşin üzərindədir və bütün yaratdıqlarından ucadır, yaratdıqları ilə qarışmır. Bununla belə O, yaratdıqları ilə Öz Zatı ilə deyil, Öz elmi ilə birlikdədir.

Rəvayət edilir ki, İmam Malik ☞ demişdir: **“Allah səmaların üzərindədir, Onun elmi isə istisnasız olaraq hər şeyi əhatə etmişdir”**. (İbn Abdul-Bərr “ət-Təmhid” 7/138).

Maliki məzhəbinin məşhur alimi İbn Əbu Zeyd əl-Qeyravani ☞ Əhli Sünnənin etiqadi əsaslarını şərh edərkən öz tanınmış risaləsində yazırdı: **“Allah Öz böyüklüyü ilə Öz Ərşinin üzərinə ucalmışdır, elmi ilə isə hər yerdədir”**. (Muqəddimə İbn Əbu Zeyd əl-Qeyravani, səh. 34).

Qəza və Qədər¹

Allahın yaratdıqları ilə baş verən hər bir şey qabaqcadan Ona məlumdur. Məxluqların (yaradılanların) etdikləri hər bir xeyir və şər Allahın qədəri ilə baş verir. İnsanın etdiyi bütün saleh əməllər və günahlar Allah istəmədiyi müddətdə xeyir və zərər verə bilməz.²

¹ Qədərə iman imanın altı şərtindən biridir. Peyğəmbər ﷺ belə buyurur: “(İman odur ki,) *Allaha, Onun mələklərinə, kitablarına, elçilərinə və Axirət gününə iman gətirəsən, habelə qədərə – onun xeyrinə və şərinə iman gətirəsən*”. (Muslim, 8).

² Qədərə iman müsəlmanın iman gətirəcəyi dörd əsası özündə birləşdirir:

1. Allahın istisnasız olaraq hər şeydən, keçmişdən, gələcəkdən və indiki zamanda baş verənlərdən xəbəri olduğuna iman gətirmək. Allahın bilmədiyi heç bir şey yoxdur. Uca Allah buyurur: “**O, hər şeyi bilir**”. (əl-Ənam, 101).
2. Allahın “Lövhi-Məhfuz” da Qiyamət gününə qədər hər şeyi yazdığına iman gətirmək. Uca Allah buyurur: “**Göydə və yerdə elə bir gizli şey yoxdur ki, açıq-aydın Yazıda (Lövhi-məhfuzda) olmasın**”. (ən-Nəml, 75).
Peyğəmbər ﷺ buyurmuşdur: “*Allahın ilk yaratdığı şey qələmdir. Allah ona: “Yaz!”- deyər buyurdu. Qələm də Qiyamətə qədər hər bir şeyin qədərini yazdı*”. (Əbu Davud, 4702. Hədis səhihdir. Bax: Səhih əl-Cami, 2018).
3. Ətrafda olan hər şeyin Allahın izni və istəyi ilə baş verməsinə iman gətirmək. Uca Allah buyurur: “**Aləmlərin Rəbbi Allah istəməyincə, siz istəyə bilməzsiniz!**” (ət-Təkvir, 29); “**Əgər Rəbbin istəsəydi, yer üzündə olanların hamısı iman gətirərdi**”. (Yunus, 99).
4. Hər şeyi Allahın yaratdığına və Ondan başqa yarananın olmadığına iman gətirmək. Uca Allah buyurur: “**Hər şeyi O xəlq etmişdir**”. (əl-Ənam, 101). (İbn əl-Useymin “Risalə fil-Qada val-Qadar” səh. 21-26).

Mələklər

Allah heç bir ehtiyacı olmadığı halda bütün məxluqatı Öz istəyi ilə yaratmışdır. O, bütün mələkləri yalnız Ona itaət etmələri, Ona ibadət etmələri və Onun əmrlərini yerinə yetirmələri üçün yaratmışdır.¹ Onların arasında Allahın onlara verdiyi qüdrət ilə Onun Ərşini daşımaqla mükəlləf olmuş mələklər var.² Digər mələklər Allahın Ərşinin ətrafında Onu təsbih edirlər. Bəziləri Ona həmd edir və Onu müqəddəs tuturlar. Bəzilərini isə seçib və insanlardan olan rəsullarına elçi etmişdir.³ Mələklərin içərisində elələri də var ki, Allahın əmri ilə təbiətin idarə edilməsində iştirak edirlər.

¹ Uca Allah buyurur: **“Onun üstündə Allahın onlara verdiyi əmrlərə heç vaxt asi olmayan, özlərinə buyurulanları yerinə yetirən amansız və güclü mələklər var”**. (ət-Təhrim, 6).

² Uca Allah buyurur: **“Ərşi daşıyanlar və onun ətrafındakılar öz Rəbbinə həmd edərək onu tərifləyir, Ona iman gətirir və möminlər üçün bağışlanma diləyirlər: “Ey Rəbbimiz! Sənin rəhmətin və elmin hər şeyi əhatə etmişdir. Tövbə edib Sənin yolunla gedənləri bağışla və onları Cəhənnəm əzabından qoru!”** (Ğafir, 7).

³ Uca Allah buyurur: **“Allah mələklərdən də elçilər seçir, insanlardan da”**. (əl-Həcc, 75). Həmçinin buyurur: **“Də: “Cəbrailə düşmən olan kəs bilsin ki, Allahın izni ilə Quranı özündən əvvəlkiləri təsdiqləyən, möminlərə doğru yol göstərən və müjdə verən bir kitab kimi sənin qəlbinə o nazil etmişdir”**. (əl-Bəqərə, 97).

Adəm

Sonra Allah Adəmi ﷺ Öz əli¹ ilə yaratmış və Öz Cənnətində yerləşdirmişdir. Adəmin ﷺ yaradılması sonradan onun yer üzərində məskunlaşmasına yönəldilmişdir. Adəmə ﷺ Cənnətdə bir ağacın meyvəsindən yemək qadağan olunmuşdu. Hər halda İlahi qədlərlə o, bu qadağanı pozmalı idi. Allah bu qadağan olunmuş meyvədən yemək üçün Adəmin düşməninə onu azdırmaq üçün

¹ Uca Allah buyurur: **“Allah buyurdu: “Ey İblis! Sənə Mənim iki əlimlə yaratdığma səcdə etməyə mane olan nədir?”** (Sad, 75).

Yuxarıda qeyd edilən ayə ilə birlikdə imam əl-Muzəninin ﷺ bu sözləri, həmçinin Quran və Sünnədə olan bir çox dəlil Uca Allahın Əllərinin olmasını göstərir. Bununla yanaşı Əhli Sünnədən olanlar Allahın Əl sifəti kimi digər sifətlərinin də həqiqi sifət olmasına, onlara iman etməyin vacib olmasına və insan əqlinin bunun keyfiyyətini dərk etməyinin mümkünsüzlüyünə iman etmişlər. Ona görə də imam Malikin ﷺ yanına bir adam gəlib soruşduqda: **“ər-Rahmən Ərşə yüksəldi”**. (Taha, 5). Allah bunu necə edir?” İmam Malik ﷺ cavabında belə buyurmuşdur: *“Allahın Ərşə yüksəlməsi məlum, Onun bunu necə etməsi məchul (bilinməyən), buna iman gətirmək vacibdir. Bu haqda sual vermək bidətdir”*. (əl-Lələkai “Şərh Usuli İtiqad Əhlis-Sünnə vəl-Cəməə” 3/398).

Muslimdən ﷺ rəvayət edilən səhih bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ buyurmuşdur: **“Bir dəfə Adəm Musaya ﷺ dedi: “Sən Musasan! Allah səni heç bir vasitə olmadan səninlə danışmaq və Tövratı sənin üçün Öz Əli ilə yazmaqla seçmişdir...”**. (Muslim, 2652, 4795, 6914).

Rəvayət edilir ki, İbn Ömər ﷺ demişdir: *“Allah dörd şeyi Öz Əlləri ilə yaratmışdır; Ərş, qələm, Adəm və Ədn Cənnətini”*. (ət-Tabəri “Camiul-Bəyən” 2/145; əl-Hakim, 3244. əl-Hakim demişdir: *“Bu hədis səhihdir, lakin əl-Buxari və Muslim öz kitablarına salmamışlar”*. Hədis səhihdir. Bax: Muxtəsər əl-Uluvv, 1/75).

fürsət vermişdir.¹ Allah Adəmin ﷺ bu hərəkətini yerə enməsinə səbəb etmişdir ki, bundan da Adəmin ﷺ yayınması mümkün deyildi. Belə ki, bu, Allah tərəfindən artıq əvvəlcədən təqdir edilmişdi.²

Cənnət və Cəhənnəm əhlinin əməlləri

Daha sonra Allah Adəmin nəslindən Cənnətin gələcək sakinlərini yaratdı. Onlar Allahın izni ilə Cənnəti qazandıracaq əməlləri edəcəklər. Onlar, Allahın onlara verdiyi qüdrət ilə, əvvəlcədən qədərlərində yazılmış bu əməlləri yerinə yetirirlər.

Həmçinin Allah Adəmin nəslindən Cəhənnəmin gələcək sakinlərini yaratmışdır. Onlar Allahın onlar üçün yaratdığı gözlər ilə haqqı görmür, qulaqlar ilə haqqı eşitmir,

¹ Uca Allah Quranın bir çox yerində Adəmin ﷺ yaradılışı, nəfsinə tabe olması və yerə endirilməsi haqda təfsilatlı şəkildə qeyd etmişdir. Həmin təfsilatlı izah olan ayələrdən biri də əl-Əraf surəsi 11-22 ayələridir.

² Rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: *“Bir dəfə Adəm ilə Musa mübahisə etdilər. Musa dedi: “Ey Adəm! Sən bizim ulu babamızsən, lakin sən bizi məyus etdin və Cənnətdən çıxardın”. Adəm isə belə cavab verdi: “Ey Musa! Allah sənənlə bir-başa danışmaqla və sənənin üçün Tövrəni Öz Əli ilə yazmaqla sənəni seçdi. Sən Allahın məni yaratmasından qırx il qabaq qədərimə yazdığı şeyə görə məni necə qınaya bilərsən?”* Sonra Peyğəmbər ﷺ dedi: *“Adəm mübahisədə Musaya qalib gəldi! Adəm mübahisədə Musaya qalib gəldi!”* (Muslim, 2652, 4793, 6912).

qəlblər ilə haqqı anlamırlar.¹ Onlar doğru yolu görmürlər və ona görə də Cəhənnəmə aparan əməllər edirlər.² Bu da, əlbəttə ki, Allahın əvvəlcədən yazdığı qədər ilə baş verir.

İman

İman – söz və əməllərdir. Başqa sözlə, iman – qəlb ilə etiqad etmək, dil ilə söyləmək və bədənin əzaları ilə yaxşı əməllər etməkdir.³ Beləliklə, əməllər və iman bir-birinə

¹ Uca Allah buyurur: **“Biz Cəhənnəm üçün bir çox cinlər və insanlar yaratdıq. Onların qəlbləri var, onunla anlamazlar; gözləri var, onunla görməzlər; qulaqları var, onunla eşitməzlər. Onlar heyvan kimidirlər, hətta daha çox azğınlıqdadırlar. Qafil olanlar da məhz onlardır”**. (əl-Əraf, 179).

² Yəni onlar günahlar edirlər, bu da onların Cəhənnəmə düşməsinə səbəb olacaq.

³ Əhli Sünnə əqidəsinə uyğun olaraq, iman – qəlbın etiqadı, dilin dediyi və əzaların buna uyğun etdiyi əməllərdir. Bununla yanaşı insanın imanı ibadətlərlə artır, günahlarla azalır. (Bax: Muqəddimə İbn Əbu Zeyd əl-Qeyravani, səh. 60).

Qəlbın etiqadı və qəlb əməlləri kimi əməllərin və sözlərin imandan olmasına dəlillərdən biri də Əbu Hureyranın ﷺ rəvayət etdiyi hədisdir. Hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurur: **“İman yetmiş və bir neçə (yaxud altmış və bir neçə) şöbədən ibarətdir. Bunun ən üstünü “lə iləhə illəllah” sözü, ən aşağı dərəcəsi isə əziyyət verən şeyləri yoldan kənarlaşdırmaqdır. Həya da imanın şöbələrindəndir”**. (Muslim, 35).

Beləliklə, Peyğəmbərin ﷺ **“lə iləhə illəllah”** sözü dil ilə deməyə, **“əziyyət verən şeyləri yoldan kənarlaşdırmaq”** sözü əzalarla edilən əməllərə, **“həya da imanın şöbələrindəndir”** sözü isə qəlbın əməllərinə dəlildir. (Bax: Ubeyd əl-Cəbirinin şərh, ikinci kaset).

bağlı və bir-birindən ayrı olmayan iki əsasdır. Belə ki, əməlsiz iman, imansız isə əməl yoxdur.

Möminlərin imanı fərqlidir və hamıda eyni deyil. Onlar saleh əməllərə görə iman cəhətdən bir-birindən üstün olurlar.¹

Mömin etdiyi günaha görə imanını tam itirmir. Ona görə də müsəlmanı böyük günah səbəbilə kafirlikdə ittiham etmək – təkfir etmək (kafir saymaq) olmaz.²

Peyğəmbərin ﷺ bildirdiyi şəxslər istisna olmaqla, biz hər hansı əməlisaleh və ya günahkar birinin Cənnətəmi yoxsa Cəhənnəmi düşəcəyini iddia etmirik.

¹ İmanın ibadətlərlə artmasına və günahlarla azalmasına olan dəlillərdən biri də Uca Allahın bu kəlamıdır: **“Möminlər ancaq o kəslərdir ki, Allah anıldığı zaman onların qəlbi qorxuya düşər, Onun ayələri onlara oxunduqda imanları artar, yalnız öz Rəbbinə təvəkkül edər...”**. (əl-Ənfal, 2).

² Böyük günah edənlərin İslamdan çıxdığını iddia edən xavariclərdən fərqli olaraq Əhli Sünnəyə gəldikdə isə, onların etiqadına görə böyük günahlar edən müsəlman İslam çərçivəsində qalır, lakin imanı kamil olmayan günahkar hesab olunur. Əgər onlar tövbə etməsələr, Allah istəsə belə insanları cəzalandırır, istəsə də bağışlayar. Uca Allah buyurur: **“Allah Özünə şərikin qoşulmasını əsla bağışlamaz, bundan başqa olan günahları isə istədiyi kimsəyə bağışlayar”**. (ən-Nisa, 48).

Bununla yanaşı, əgər Allah günahkarı bağışlamayıb qəbirdə və Cəhənnəmdə cəzalandırırsa, həmin günahkar tez və ya gec olsa da Cəhənnəmdən çıxacaq və Cənnətə daxil olacaq. Belə ki, Cəhənnəm yalnız kafirlərin əbədi qalacağı məskəndir. Peyğəmbər ﷺ buyurur: **“Kim Allaha şərikin qoşmadan Onunla görüşərsə, həmin adam (sonda) Cənnətə girəcək”**. (əl-Buxari, 129).

Quran

Quran – Allahın ﷻ kəlamıdır.¹ O, Allah tərəfindəndir.² Quran məxluq deyil, yaradılmayıb³ və ona görə heç vaxt yox ola bilməz.⁴

¹ Uca Allah Quranın Öz Kəlamı olduğunu buyurur: **“Əgər müşriklərdən biri səndən aman diləsə, ona aman ver ki, Allahın kəlamını eşitsin”**. (ət-Tövbə, 6).

² Əhli Sünnə etiqadına görə Uca Allah Quranı Cəbrailə ﷺ danışıb, o da bu danışığı eşidib, onunla Muhəmməd Peyğəmbərin ﷺ yanına enmişdir. (Bax: Ubeyd əl-Cəbiri “əl-Kutuf əl-Cəniyə fi Şərhul-Aqidətul-Vasitiyyə” səh. 187).

³ Rəvayət edilir ki, Əbu Əvanə ؓ demişdir: *“İbrahim əl-Muzəni ölümünə səbəb olan xəstəliyə tutulduqda, mən onu ziyarət etmişdim. Bu əsnada ondan soruşdum: “Sənin Quran barəsində etiqadın necədir?” İmam əl-Muzəni dedi: “Allahın Kəlamları yaradılmamışdır”. Mən dedim: “Bəs nəyə görə bunu əvvəllər demirdin?” əl-Muzəni dedi: “Mən bunu həmişə deyirdim, lakin mən bu haqda mübahisə etmək istəmirdim, çünki əş-Şafii bunu mənə qadağan etmişdi”*. (Bax: əl-Hakim rəvayət etmişdir. Muxtəsər əl-Uluvv, 1/233).

⁴ Cəhmilər, mötəzilələr və s. kimi bəzi firqələr bu məsələdə Quranı Allahın yaratdığı məxluq sayaraq doğru yoldan sapmışlar. Bu, Quran və Sünnədə olan bir çox dəlillərə qarşı çıxmaqla yanaşı, özündə böyük bir küfr olan - Allahın danışa bilməməsini birləşdirir. Həmçinin bu etiqad “Allahın sifətlərinin yaradılmış olduğunu, beləliklə də bütün yaradılmışlar kimi onların da nə vaxtsa sonu var” iddiasını irəli sürür. Buna görə Allahın Kəlamı haqda iddia meydana gələndə, bütün qədim alimlər bunu inkar etdilər və bunun Allaha qarşı küfr olduğunu izah etdilər.

İmam Əhməd ؓ demişdir: *“Kim “Quran yaradılmışdır” desə, kafir sayılır”*. (Abdullah ibn Əhməd ibn Hənbəl “əs-Sünnə”, 1/103).

İmam Malik ؓ demişdir: *“Kim “Quran yaradılmışdır” desə, onu şallaqlamaq və tövbə edənə qədər onu zindənda saxlamaq lazımdır”*. (Abdullah ibn Əhməd ibn Hənbəl “əs-Sünnə”, 1/106-107).

Allahın sifətləri

Allahın kəlamı, Allahın Qüdrəti və Ona xas bütün xüsusiyyətlər və sifətlər kamildir və yaradılmamışdır. Onlar əbədidir, Onların əvvəli və axırı yoxdur. Onlar həmişə olub və olacaqlar. Bizim Rəbbimizin heç vaxt naqisliyi olmayıb və ola da bilməz. O, kamildir.

Onun sifətləri kamildir və yaratdıqlarının sifətlərinə bənzəmir. Ona görə insan əqli onu təsəvvür etmək iqtidarında deyil.

O, (elmi ilə) Öz yaratdıqlarına yaxındır və Ona dua etdikdə onların dualarına cavab verir. Eyni zamanda O, Öz ucalığı ilə onlardan uzaqdır. Ona çatmaq və ya Ona zərər vermək mümkün deyil. O, Öz Ərşinin üzərinə yüksəlmiş və yaratdıqları ilə qarışmamışdır. O, həmişə var olmuşdur, mövcuddur və həmişə var olacaq.

Əcəl

Allahın bütün məxluqları (yaratdıqları) həyatlarında müəyyən bir qədərə malikdir, bundan sonra onlar ölür və bu dünyanı tərk edirlər. Yaradılmışların qəddərdə yazılmış ruziləri sona çatmayana qədər həyatları sona çatmaz.¹

¹ Rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ buyurmuşdur: *“Ruhul-Quds (Cəbrail) mənə təlqin etdi ki, həqiqətən heç bir nəfs ona yazılmış ömrü və ona yazılmış ruzini almayınca ölməyəcək. Ona görə Allahdan qorxun və ruzini halal yol ilə axtarın”*. (əl-Bəğavi “Şərhus-Sünnə” 4112. Hədis səhihdir. Bax: Səhih əl-Cami, 2085).

Qəbir əzabı və nemətləri

Sonra, qəbirdə olan sıxılma baş verir,¹ daha sonra ölən insanı sorğu-sual edirlər.²

Qiyamət günü olan diriliş və hesaba çəkilmək

Çürüdükdən sonra³ insanlar Qiyamət günü yenidən dirildiləcək və Allahın qarşısında toplanacaqlar. Onlara etdikləri əməllər göstəriləcək, onlar özlərinin tərəzidə çəkilən əməlləri barəsində soruşulacaq və haqq-hesab olunacaqlar.⁴ Sonra onlara bütün əməlləri yazılmış kitabları

¹ Rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: *“Qəbir hər bir kəsi sıxacaq. Əgər kimsə qəbir sıxılmasından qurtulmuş olsaydı, bu, Səd ibn Muaz olardı”*. (Əhməd, 24328, 24787. Hədis səhihdir. Bax: Silsilə əs-Səhihə, 1695).

² Bir dəfə Peyğəmbər ﷺ səhabələri ilə qəbiristanlıqda olanda, iki və üç dəfə: *“Qəbir əzabından Allaha sığın!”* dedi, sonra davam etdi: *“Həqiqətən, ölən insan qəbiristanlıqdan çıxan son adamın ayaq səslərini eşidir. Daha sonra o, iki mələk tərəfindən soruşulur: “Sənin Rəbbin kimdir? Sənin dinin nədir? Sənin Peyğəmbərin kimdir?”* (Əbu Davud, 4753. Hədis səhihdir. Bax: Əhkəmul-Cənəiz, səh. 159).

³ Rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: *“İnsanın (öldükdən sonra) büzdüm sümüyündən başqa bütün cəsədi çürüyür. Qiyamət günü yaradılış məhz ondan başlayacaqdır”*. (əl-Buxari, 4440, 4814; Muslim, 2955, 5254, 7604).

⁴ Uca Allah buyurur: *“Biz Qiyamət günü ədalət tərəziləri ilə haqq-hesab çəkəcəyik. Heç kimə hər hansı bir şeydə ədalətsizlik edilməyəcəkdir. Görülmüş iş bir xardal dənəsi misində olsa belə, onu gətirib tərəziyə qoyacağıq. Biz haqqı araşdırmağa bəs edərək”*. (əl-Ənbiya, 47).

veriləcək.¹ Etdikləri bəzi əməlləri onların yadından çıxsa da, Uca Allah o əməlləri onların yadına salacaq. Belə ki, Allah onların istisnasız olaraq bütün əməllərini qeyd etmişdir.²

Bu, Uca Allahın yaratdıqlarını hesaba çəkəcək böyük bir gün olacaq. Əgər onları Allahdan qeyrisi hesaba çəksəydi, ona əlli min il vaxt lazım olardı.³ Lakin Allah onları bu

¹ Uca Allah buyurur: **“Kimin kitabı sağ əlinə veriləcəksə, o, yüngül sorğu-suala tutulacaq və sevincək öz ailəsinə qayıdacaq! Kimin kitabı arxa tərəfindən veriləcəksə, o, özünə ölüm diləyəcək və alovlu oda atılacaq!”** (əl-İnşiqaq, 7-12).

² Uca Allah buyurur: **“O gün Allah onların hamısını dirildəcək və etdikləri əməlləri onlara xəbər verəcək. Allah onları hesaba almış, onlar isə etdiklərini unutmuşlar. Allah hər şeyə şahiddir”.** (əl-Mucadilə, 6).

³ Uca Allah buyurur: **“Mələklər və Ruh (Cəbrail) Allaha doğru sayı əlli min ilə bərabər bir gün ərzində qalxırlar”.** (əl-Məaric, 4).

Rəvayət edilir ki, İbn əl-Cövzi demişdir: *“Bu ayənin “sayı əlli min ilə bərabər bir gün” təfsiri haqda iki rəy var:*

***Birinci rəy:** ayədə qəsd olunan Qiyamət günüdür. İbn Abbas, Həsən əl-Bəsri, Qatədə, Qurazi bu rəydə olmuşlar. Bu rəyə əsasən ayədə söhbət yaradılmışlar üzərindəki haqq-hesabın müddətindən – dirilişdən mühakimənin sonuna qədər olan müddətdən gedir. Peyğəmbər belə buyurur: **“İnsanların Rəbbi qarşısında durmaları əlli min il olan yarım günə bərabər olacaq. Möminə isə bu vaxt günəşin batmağa meyl etməsindən batana qədər olan vaxt kimi olacaq”.** (İbn Hibban, 7333. Hədis səhihdir. Bax: Səhihət-Tərgib vat-Tərhib, 3589).*

*Digər alimlər demişlər: **“Ayənin mənası - əgər yaradılanlar üzərində mühakimə Allahdan qeyrisi tərəfindən qurulsaydı, bu, əlli min ilə bərabər olardı. Allah isə yaratdıqlarını yarım gün ərzində mühakimə edəcək”.***

dünyada yarım günə bərabər olan müddət ərzində ədalətlə və qərəzsizliklə hesaba çəkəcək: “...**O, ən tez haqq-hesab çəkəndir**” (əl-Ənam, 62).

O gün Allahın qədəri ilə bəzi insanlar Cənnət bağlarına girərək oranın sakinləri olmaqla tam xoşbəxtliyə və həzzə nail olacaqlar. Digər insanlar isə bədbəxtçilik və ağır bəlaya düşər olacaqlar, çünki onlar Cəhənnəm sakinləri olacaqlar.

Cənnət əhlinin məmnunluğu

O gün Cənnət əhli tam məmnunluq içində olacaqlar. Onlar orada ən gözəl ləzzətlərdən həzz alacaqlar, onların sevincinin isə həddi-hüdudu olmayacaq.¹

(Səhabələrin tələbəsi olan) Əta bu ayənin təfsirində demişdir: “Allah yaratdıqları üzərində mühakiməni bu dünyada yarım gün kimi olan müddətdə sona çatdıracaq”.

İkinci rəy: *ayədə mələklərin yerdən Allahın Ərşinə qalxmalarının müddəti nəzərdə tutulur. Yəni mələklərdən başqa kim Allahın dərgahına qalxsaydı, ona əlli min il lazım olardı. (Səhabələrin tələbəsi olan) Mucəhid bu rəydə olmuşdur”. (Zəəd əl-Məsir fi İlmit-Təfsir, 4/336).*

¹ Uca Allah buyurur: “**Ey qullarım! Bu gün sizə qorxu yoxdur və siz heç kədərlənməyəcəksiniz də. Siz ayələrimizə iman gətirib müsəlman olmusunuz. Siz də, zövcələriniz də fərəhlə Cənnətə daxil olun!**” Onlar üçün qızıl sinilər və piyalələr dolandırılacaq. Orada nəfslərin istədiyi və gözlərə xoş gələn hər şey olacaq. Siz orada əbədi qalacaqsınız”. (əz-Zuxruf, 68-71).

Cənnət əhlinin öz Rəbbinə baxmaları

Möminlər Cənnətdə şübhə və heç bir maneə olmadan və öz gözləri ilə Rəbbinə baxacaqlar. Buna görə onların simaları parlaq və gözəl olacaq.¹ Möminlər Cənnətdə daimi əmin-amanlıqda olacaqlar: **“Onlara orada heç bir yorğunluq toxunmayacaq və onlar oradan çıxarılmayacaqlar”**. (əl-Hicr, 48); **“Cənnətin vəsfi belədir; onun altından çaylar axar və onun yeməkləri də, kölgəsi də daimidir. Müttəqilərin aqibəti budur. Kafirlərin aqibəti isə Oddur”**. (ər-Rad, 35).

Cəhənnəm əhlinin cəzası

İman gətirməyənlərə gəldikdə isə, o gün onlarla Rəbbi arasında pərdə çəkiləcək.² Onlar Cəhənnəm odunda yanacaqlar.

¹ Uca Allah buyurur: **“O gün bir çox üzlər parlayacaq və öz Rəbbinə baxacaqdır. O gün bir çox üzlər də tutulub qaralacaq və yəqin edəcəkdir ki, onlara müsibət artıq üz vermişdir”**. (əl-Qiyamət, 22-25).

² İmam əl-Muzəni ﷺ demişdir: *“Mənə İbrahim ibn Haram əl-Quraşi demişdir: “Mən imam əş-Şafiiinin, Allahın **“Xeyr, həmin gün onlarla Rəbbi arasına pərdə çəkiləcək!”** (əl-Mutaffifin, 15) – sözü haqda belə dediyini eşitmişəm: “Allahın onlara qəzəblənərək Özünə baxmamaları üçün pərdə çəkməsi Allahın razı qaldığı möminlərin Ona baxacaqlarını göstərir”. Əbu Nəim əl-Qəzviini İmam əl-Muzəniyə dedi: “Ey Əbu İbrahim! Sən bu etiqaiddasanmı?” İmam əl-Muzəni dedi: “Bəli, mən bu etiqaiddayam”. İsam ayağa durub onun başından öpdü və buyurdu: “Ey Şafiiilərin ağası, bu gün sən bizi sevindirdin və bizi xoşbəxt etdin”*. (əl-Məkrizi “əl-Muqaffə əl-Kəbir” 5/346; əl-Beyhəqi “Mənakib əş-Şafii” 2/353).

“...Nəflərinin onlar üçün hazırladığı şey necə də pisdir! Buna görə də, Allah onlara qəzəblənmişdir və onlar əzab içində əbədi qalacaqlar”. (əl-Maidə, 80); “Kafirləri isə Cəhənnəm odu gözləyir. Orada nə öldürülməzlər ki, ölüb canları qurtarsın, nə də bu odun əzabı onlar üçün yüngülləşdirilər. Biz hər bir kafiri belə cəzalandırırıq”. (Fatir, 36).

Cəhənnəm əzabından tək-Allahlılıq əqidəsində olan bəzi günahkarlar xilas olacaq. Allah onları Cəhənnəm odundan çıxartmağa qərar verəcək.¹

¹ Əhli Sünnənin etiqadına görə əgər insan müşrik və ya kafirdirsə, Uca Allah belə insanı heç vaxt bağışlamayacaq və onun cəzası Cəhənnəm odunda əbədi qalmaqla olacaq. Küfrə və şirkə düşməyən günahkar müsəlman isə günahlarından tövbə etmədən vəfat edibsə, belə insanın taleyi Allahın əlindədir. İstəsə, onu bağışlayar və Cəhənnəm odundan xilas edər, istəsə də, onu müvəqqəti olaraq Cəhənnəm odu ilə cəzalandırır, çünki Cəhənnəmdə əbədi olaraq yalnız kafirlər olacaqlar. Uca Allah buyurur: **“Allah Özünə şərikin qoşulmasını əsla bağışlamaz, bundan başqa olan günahları isə istədiyi kimsəyə bağışlayar”**. (ən-Nisa, 48).

Həmçinin imam əl-Muzəninin ﷺ bu sözlərində Qiyamət günü günahkar müsəlmanlar üçün şəfaətin olmasına işarə var. Belə ki, mələklər, peyğəmbərlər və digər əməlisalehlərin şəfaəti nəticəsində günahkar müsəlmanların müəyyən hissəsi ya Cəhənnəmdən çıxarılacaq, ya da ümumiyyətlə Cəhənnəmə düşməyəcəklər.

Rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ buyurur: **“Mən ümmətimdən böyük günah sahiblərinə şəfaət edəcəm”**. (ət-Tirmizi, 2435, 2622. Hədis səhihdir. Bax: Mişkətul-Məsəbih, 832).

Müsəlman rəhbərlərə itaətin vacibliyi və onlara qarşı çıxmağın qadağan olunması

Əgər rəhbərlər Allaha xoş gedən və günah olmayan şeyləri əmr edirlərsə, onlara itaət edilməsi vacibdir.¹ Əgər onlar günahları və Allahı qəzəbləndirən əməlləri etməyi əmr edirlərsə, bu məsələlərdə onlara itaət etməkdən çəkinmək lazımdır.²

Rəhbərlər ədalətsizlik, zülm və öz xalqına qarşı qanunsuzluq etsələr belə, onlara qarşı çıxmaq olmaz.³ Əksinə, belə olan halda Uca Allahdan bu cür rəhbərlərin qəlblərini

¹ Uca Allah buyurur: **“Ey iman gətirənlər! Allaha itaət edin, Peyğəmbərə və özünüzdən olan rəhbərlərə də itaət edin”**. (ən-Nisa, 59).

Rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: **“Mən sizə təqvalı olmağı, həbəşi kölə olsa, belə rəhbərlərinizi eşidib onlara itaət etməyi vəsiyyəti edirəm”**. (Əbu Davud, 4607. Hədis səhihdir. Bax: Mişkətul-Məsəbih, 165).

² Rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ buyurmuşdur: **“Xaliqə (Yaradana) asilikdə məxluqa (yaradılana) itaət yoxdur”**. (Əhməd, 20653. Hədis səhihdir. Bax: Səhih əl-Cami, 7520).

³ Orta əsrlərin hənəfi məzhəbinin məşhur alimi imam ət-Tahavi رحمه الله Əhli Sünnənin müsəlman rəhbərlərinə olan etiqadi əsaslarını şərh edərkən yazırdı: **“Biz rəhbərlərimiz zülm və ədalətsizlik etsələr belə, onlara qarşı çıxmağı və müxalif olmağı icazəli görmürük. Biz onlara qarşı Allaha dua etmirik və onlara itaəti tərک etmirik. Əksinə, biz onlara itaətin Uca Allaha itaətdən olduğunu sayırıq. Biz onlara günah olmayan hər bir şeydə itaət edirik. Həmçinin biz Allaha onları qoruması və islah etməsi üçün dua edirik”**. (Aqidətut-Tahaviyyə, səh. 68).

öz xalqına qarşı yumşaltması üçün daha çox bağışlanma diləmək lazımdır.¹

¹ Əhli Sünnənin məşhur imamı, orta əsrlərin Hənəfi məzhəbinin alimi İbn Əbil-İzz əl-Hənəfi yazırdı: “Rəhbərlər adalətsizliklə idarə etsələr və insanları sıxışdırsalar belə, onları eşidib itaət etmək lazımdır. Çünki belə rəhbərlərə qarşı çıxmaq onların adalətsiz idarəçiliklərindən qat-qat daha böyük şərə gətirib çıxaracaq. Əgər biz bu cür rəhbərlərin qəddarlıq və adalətsizliklərinə səbir etsək, bunun müqabilində bizim günahlarımız bağışlanacaq, yaxşı əməllərimizin müqafatı isə artacaq. Belə ki, Uca Allah bizim günahlarımıza və adalətsizliklərimizə görə bizim üzərimizə zalım rəhbərləri təyin etmişdir, çünki Allah insana əməlləri müqabilində əvəz verir. Buna görə də bu halı dəyişmək üçün biz öz günahlarımızdan tövbə etməli və yaxşı əməllər etməyə səy göstərməliyik. Uca Allah buyurur: **“Başınıza gələn hər bir müsibət öz əllərinizlə qazandığınız günahlar üzündəndir. Allah günahların çoxunu bağışlayır”**. (əş-Şura, 30); **“Siz onların başına iki-qat müsibət gətirmiş olduğunuz halda, başınıza bir müsibət gəldiyi zaman: “Bu, haradan gəldi?”– söylədiniz. De: “Bu, sizin özünüzdəndir!”** (Ali-İmran,165); **“Sənə gələn yaxşılıq Allahdandır, sənə üz vermiş bəla isə sənənin özündəndir”**. (ən-Nisa, 79); **“Beləliklə, qazandıqları günahlara görə zalımların bir qismini digərinə hakim təyin edərək”**. (əl-Ənam, 129). *Bu səbəblə də, əgər toplum öz rəhbərlərinin adalətsizliyindən xilas olmaq istəyirlərsə, onda özləri zülm və günahları tərک etməlidir”*. (İbn Əbil-İzz “Şərḥ ət-Tahaviyyə” səh. 381).

Qiblə əhlini (müsəlmanı) küfrdə ittiham etməyin (təkfirin)¹ qadağan olması

Müsəlman Kəbəyə doğru namaz qılan digər müsəlmanları küfrdə ittiham etməkdən (təkfir etməkdən) çəkinməlidir.

Bununla yanaşı, günahlara və bidətlərə qarşı nifrət etmək lazımdır. Bu, bidət əhlinin zəlalətlərinin dinə salınmasına qədər olan haldır. Əgər bu, baş verərsə, belə insan müsəlmanlara qarşı çıxmış və doğru dindən uzaqlaşmış hesab olunur. Ona qarşı sevgi və məhəbbət bəsləmək düzgün deyil. Həmçinin yoluxucu xəstəliklərə tutulmuş insanlardan çəkinildiyi kimi ondan da çəkinmək və ehtiyat etmək lazımdır.² AXI müsəlmanlar arasında yayılan bidət

¹ Peyğəmbər ﷺ buyurmuşdur: *“Kim (din) qardaşına: “Ey kafir!” desə, bu söz mütləq ikisindən birinə qayıdar. Əgər dediyi adam kafirdirsə, o söz ona aid olar. Yox dediyi adam kafir deyilsə, o söz deyən adamın özünə qayıdar”*. (Muslim, 60-61). Başqa rəvayətdə Peyğəmbər ﷺ buyurmuşdur: *“Mömini kafirlikdə ittiham etmək (təkfir etmək), onu öldürmək kimidir”*. (əl-Buxari, 5640, 6105).

Orta əsrlərin məşhur alimi Şeyxul-İslam İbn Teymiyyə ر.ھ. buyurur: *“Müsəlman səhv etsə və yolunu azsa, ona hüccət çatdırmadan (aydın dəlillərlə onu başa salmadan) və doğru yolu izah etmədən heç kimə onu təkfir etmək icazəli deyil”*. (İbn Teymiyyə “Məcmuul-Fətava” 12/502).

² Əhli Sünnənin etiqadi əsaslarından biri də dinə salınan hər cür bidətdən və bidətçidən uzaq olmaq və onları sevməməkdir. Amma Əhli Sünnə alimləri dinə salınan bidətin dərəcəsini nəzərə alırlar. Belə ki, bidətin küfr olan bidət və günah olan bidət növləri var. Küfr olan bidətə vəhdətul-vucud (panteizm - yəni bütün məxluqlarla Allahın bir şey olması etiqadı) bidətini qeyd etmək olar. Bu bidətə görə Allah yeganə varlıqdır, qalan hər şey onun təzahürüdür. Həmçinin alimlər

xəstəliyi, qotur xəstəliyindən daha təhlükəlidir.¹

bidət gətirən və ya bidətlə gedən insanın elmini və niyyətini də nəzərə alırlar - həmin insan bunun bidət olduğunu bilirmiş, bununla yanaşı təkəbbür göstərmiş və bu bidətdən əl çəkmir, yoxsa bunu səhv düşünərək, bunun Allahın dini olduğunu etiqad edərək cahil olduğundan edir. Bu və digər səbəblərə görə imam əl-Muzəni və Əhli Sünnənin digər alimləri dinə bidət gətirən və ya bu bidətlə gedən insanlara qarşı eyni tərzdə yanaşmır, onların arasında fərq qoyurlar. (Bax: Əhməd ən-Nəcminin şərhli “Fəthur-Rabb əl-Ğani” səh. 53-54).

¹ Rəvayət edilir ki, İbn Abbas رضي الله عنه demişdir: *“Nəfslərinin istəklərinə tabe olanlarla (bidətçilərlə) oturub-durmayın, çünki onlarla oturub-durmaq qəlbin xəstələnməsinə səbəb olur”*. (əl-Acürü “əş-Şəriah” səh. 60).

İmam əl-Bəğavi رحمته الله deyirdi: *“Peyğəmbərin صلى الله عليه وسلم səhabələri, onların tələbələri (tabiilər) və tabiilərin tələbələri, həmçinin bütün Sünnə alimləri bidətçilərlə əlaqəni kəsməkdə və onlara münasibətin sərt olmasında həmişə ittifaq etmişlər”*. (əl-Bəğavi “Şərhus-Sünnə” 1/227).

Səhabələr – Allah onlardan razı olsun!¹

Allah Elçisinin ﷺ xəlifəsi olan Əbu Bəkr “əs-Siddiq”in (doğru danışan)² fəzilətinə iman gətirib bu haqda danışmaq lazımdır. O, Peyğəmbərdən ﷺ sonra ən xeyirli insandır.³

Ondan sonra ikinci ən fəzilətli səhabə Ömər ibn əl-Xəttab “əl-Faruq”dur (ayırd edən).⁴ Onların hər ikisi Peyğəmbərin ﷺ ən yaxın köməkçiləri, ölümlərindən sonra isə Peyğəmbərin ﷺ yanında dəfn olunmuşlar.

Fəzilətcə üçüncü olan “Zun-Nureyn” (iki nur sahibi)⁵ Osman ibn Əffandır.

¹ Səhabə - müsəlman olaraq Peyğəmbərlə ﷺ görüşən və İslam üzərində vəfat edənə deyilir. (İbn Həcər “əl-İsabə” 1/8). Peyğəmbərin ﷺ səhabələri peyğəmbərlərdən sonra ən imanlı və ən elmlı insanlar sayılırlar. Rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: **“Ən yaxşı insanlar mənim əsrimdə yaşayan insanlardır”**. (əl-Buxari, 3378, 3651).

² Rəvayət edilir ki, bir dəfə Peyğəmbər ﷺ, Əbu Bəkr, Ömər və Osman Uhud dağına qalxdılar və dağ silkələndi. Onda Peyğəmbər ﷺ buyurdu: **“Sakit dur, ey Uhud! Həqiqətən, sənin üstündə bir peyğəmbər, bir siddiq və iki şəhid var”**. (əl-Buxari, 3399, 3675).

İmam ən-Nəvəvi رضى الله عنه deyirdi: **“Əbu Bəkr əs-Siddiq Peyğəmbərə ﷺ iman gətirməyə tələsən, hər zaman sadıq və düz danışan olduğuna görə “Doğru danışan” – “əs-Siddiq” adlandırılmışdır”**. (ən-Nəvəvi “Təhziib əl-Əsma vəl-Luğət” səh. 181).

³ Yəni bu ümmət içərisində ən fəzilətli insan olduğu qəsd olunur.

⁴ Yəni nəyin xeyir, nəyin də şər olduğunu ayırd edən və bilən nəzərdə tutulur.

⁵ Peyğəmbər ﷺ öz qızı Ruqayyəni Osmana رضى الله عنه ərə vermişdi. Ruqayyə vəfat edəndən sonra Ummu Külsüm adlı digər qızını da Osmana ərə

Fəzilət və təqva cəhətdən dördüncü Əli ibn Əbu Talibdir.

Bundan sonra Peyğəmbərin ﷺ onları sağlıqlarında Cənnətlə müjdələdiyi on səhabədən qalanı gəlir.¹ Peyğəmbərin ﷺ onlara qarşı sevgi və hörmət bəslədiyi kimi, biz də onlara eyni münasibəti bəsləməliyik.

Onlardan sonra digər bütün səhabələr gəlir. Allah onların hamısından razı olsun!

Səhabələr haqda yalnız xeyir söyləmək, onların fəziləti və yaxşı əməlləri haqda danışmaq lazımdır. Bununla yanaşı, onların bəziləri arasında baş verən ixtilafları müzakirə etməkdən çəkinmək lazımdır.² Çünki onlar Peyğəmbərdən ﷺ sonra yer üzündə yaşayan, Allahın Öz Peyğəmbərinə ﷺ müdafiəçi kimi seçdiyi və Onun dinini yayan ən yaxşı insanlar olmuşlar. Onların hamısı İslam dinində imam, öndər və müsəlmanlar arasında görkəmli şəxsiyyətlərdən sayılırlar. Allah onların hamısından razı olsun!

vermişdir. Osman Peyğəmbərin ﷺ iki qızı ilə evli olduğuna görə o, “Zun-Nureyn” (iki Nur Sahibi) adlandırılmışdır.

¹ Müəllif Cənnətlə müjdələnmiş on nəfər dedikdə, aşağıdakı hədisi qəsd edir: Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: *“Əbu Bəkr cənnətlidir; Ömər cənnətlidir; Osman cənnətlidir; Əli cənnətlidir; Talhə cənnətlidir; Zubeyr cənnətlidir; Abdur-Rahmən ibn Auf cənnətlidir; Səd ibn Əbi Vəqqas cənnətlidir; Səid ibn Zeyd cənnətlidir; Əbu Ubeydə ibn əl-Cərrah cənnətlidir”*. (ət-Tirmizi, 3747, 4112; İbn Məcə, 133. Hədis səhihdir. Bax: Səhih əl-Cami, 50).

² Peyğəmbər ﷺ buyurmuşdur: *“Mənim səhabələrim haqda danışıldıqda susun!”* (ət-Tabərani “Mucəmul-Kəbir” 1411, 10296. Hədis səhihdir. Bax: Silsilə əs-Səhihə, 34).

Rəhbərlərin arxasında namaz qılmağın vacibliyi

Cümə namazını tərək etmək qadağandır. Cümə namazını, istər rəhbər əməlisaleh, istərsə də günahkar olsun – bidətə düşməyə qədər onun arxasında qılmaq vacibdir. Əgər o, bidətə və zəlalətə düşərsə, bu halda onun arxasında namaz qılmaq vacib deyil.¹

¹ Əgər rəhbər küfr olan bidətə düşərsə, ona zəlalətdə olması barədə hüccət çatdırılıb, dəlillər bildirilib və izah edilibsə, belə olan halda onun arxasında namaz qılmaz. Əgər ona dəlillər göstərilməyib və zəlalətdə olduğu bildirilməyibsə, onun arxasında namaz qılır. (Muhəmməd Gəlib, “əl-Muzənin “Şərhus-Sünnə” risaləsinin şərh”).

Cihadın və həccin rəhbər ilə birlikdə edilməsinin vacibliyi

Cihad - ədalətli və ya zalım olmasından asılı olmayaraq rəhbərin idarəçiliyi altında edilir. Bu, həmçinin Həccə də aiddir.¹

¹ İmam ət-Tahavi رحمته demişdir: *“Həcc və cihad ibadətləri istər ədalətli, istərsə də günahkar rəhbər olsun, onların rəhbərliyi altında Qiyamət günü-nədək səhih sayılacaq. Heç kim bu ibadətləri qüvvədən sala və ya etibarsız saya bilməz”*. İmam İbn Əbil-İzz ət-Təhavinin رحمته bu sözlərini şərh edərəkən buyurmuşdur: *“Həcc və cihad insanların səfərə çıxdığı vacib ibadətlərdəndir. Buna görə də onlar bu ibadətləri yerinə yetirərkən, düşmən hücumu baş verdikdə müqavimət göstərmək üçün bir idarəçiyə, rəhbərə ehtiyacları var. Beləliklə, idarəçi vəzifəsini əməlisaleh rəhbər yerinə yetirdiyi kimi, günhakar rəhbər də yerinə yetirə bilər”*. (İbn Əbil-İzz “Şərh əl-Aqidətut-Təhaviyyə” səh. 388).

İmam əl-Muzəninin رحمته bu sözləri xavariclərin müxtəlif camaatlarının “indiki zamanda müsəlman rəhbərlərin bayraqları altında cihadın icazəli olmaması” fikrinə rəddir və xavariclərin silahlı dəstələrinə qoşulmaq çağırışları edənlərin zəlalətdə olmalarını göstərir. Ubeyd əl-Cəbiri buyurur: *“Əgər rəhbər səfərbərlik elan edərək müsəlmanları cihada çağırıbsa, vətəndaşlar mütləq şəkildə bu çağırışa cavab verməli və rəhbərin tabeçiliyində olan hərbi qurumlara qoşularaq düşmənlə döyüşməlidir. Əgər rəhbər böyük itkilərdən qaçmaq və İslamı qorumaq üçün düşmənlə müharibəni saxlamaq və onlarla dövlətlərarası sülh bağlamağı daha məqsədəuyğun görübsə, alimlərin yekdil icmasına görə rəhbərə tabe olmaq vacibdir. Beləliklə, kim (rəhbərin icazəsini vacib hesab etmədən) bütün hallarda cihad etməyə çağırırsa, o, ya Sünnədə cihad etməyin qaydasını bilməyən cahildir, ya da yolunu azaraq nəfsinə tabe olan və müsəlman rəhbərlərə qarşı çıxan bidətçidir. Onun birinci və ya ikinci qismə aid edilməsinin heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Belə ki, hər bir halda belə insandan çəkinmək, onun zəlalətlərinə isə rədlər vermək lazımdır. Bu məsələdə insanlara başa salmaq vacibdir ki, hücum cihadı heç bir halda rəhbərsiz yerinə yetirilə bilməz”*. (Şeyx Ubeyd əl-Cəbirinin bu kitaba etdiyi şərhindən, 3-cü kaset).

Səfərdə namazın qısaldılması və orucun hökmü¹

Namazları səfərdə qısaltmaq icazəlidir.² Vacib oruculara gəldikdə isə, müsəlman seçim etməkdə ixtiyar sahibidir.³

¹ Qədim alimlər öz əqidə kitablarında çox vaxt Əhli Sünnənin etiqadi əsaslarına birbaşa aidiyyəti olmayan bəzi fiqhi məsələlərinə də toxunardılar. Məsələ bundadır ki, bidət əhli əqidə məsələlərindən başqa bəzi fiqhi məsələlərdə də haqdan uzaqlaşmış və bu uzaqlaşmalar həmin bidətçilərin seçilən əlamətlərinə çevrilmişdir. Ona görə həmin fiqhi məsələlərdə sünnəyə tabe olmaq Əhli Sünnənin əlamətlərindən olmuşdur. Başqa sözlə, əgər hər hansı bir tərqiyyət tərəfindən Sünnəyə zidd bir şey yayılıbsa, onda, bu pozuntunu rədd edərək Sünnədən danışmaq etiqad məsələlərindən sayılır. (Muhəmməd Ğalibin imam əl-Muzəninin “Şərhus-Sünnə” risaləsinə şərhindən).

Şeyxul-İslam İbn Teymiyyə ؒ demişdir: *“Alimlər Əhli Sünnə vəl-Cəmənin etiqadına aid qısa risalələrinə Əhli Sünnədən olanları kafir və bidətçilərdən ayırd edən müxtəlif əməllər və əqidə məsələlərini də qeyd etmişlər”*. (Şərh əl-Əsfəhaniyyə, səh. 14).

² Uca Allah buyurur: **“Yer üzündə səfərə çıxdığınız zaman kafirlərin sizə zərər yetirəcəklərindən qorxarsınızsa, namazı qısaltmanızda sizə günah yoxdur”**. (ən-Nisa, 101).

Rəvayət edilir ki, Yalə ibn Umeyyə ؒ demişdir: “Bir dəfə mən Ömər ibn əl-Xəttabdan ؓ Uca Allahın bu sözü: **“Yer üzündə səfərə çıxdığınız zaman kafirlərin sizə zərər yetirəcəklərindən qorxarsınızsa, namazı qısaltmanızda sizə günah yoxdur”** (ən-Nisa, 101) barəsində soruşdum: *“Bu ayə nazil olandan sonra Allah insanlara əmin-amanlıq bəxş etdi. (Bəs nəyə görə biz səfərdə namazları qısaldırıq?)”*. Ömər mənə belə cavab verdi: *“Nə vaxtsa mənə də belə sual olmuşdu və mən bu sualı Allah Elçisinə ؐ vermişdim. O, mənə bu cavabı vermişdi: “(Namazların qısaldılması) Allahın sizə verdiyi sədaqədir. Ona görə də Onun sədaqəsini qəbul edin!”* (Muslim, 1108, 1605).

³ Nafilə orucularını tutmaqla məşhur olan Həməzə ibn Amr ؓ bir dəfə Peyğəmbərdən ؐ soruşdu: *“Mən səfərdə oruc tuta bilərəmmi?”* Peyğəmbər

Əgər istəsə, oruc tuta bilər. Əgər səfərdə oruc tutmaq istəmirsə, bunu etməyə bilər.¹

Qədim imamların² bu əqidə məsələlərində ittifaq etmələri

Bu risalədə bizim nəzərdən keçirdiyimiz məsələlər səhabələr arasında icma olmuşdur.³ Sonra Allahın rəhmi

☞ *ona belə cavab verdi: “İstəyirsən tut, istəyirsən tutma!”* (əl-Buxari, 1807, 1943).

¹ Səfərdə Ramazan orucunu tutmayan adam səfərdən qayıdıandan sonra mütləq həmin orucu tutmalıdır. Uca Allah buyurur: **“Qoy sizlərdən bu aya yetişən kəslər həmin ayı (Ramazan ayını) oruc tutsun. Xəstə və ya səfərdə olanlar isə başqa günlərdə eyni sayda oruc tutmalıdırlar. Allah sizin üçün çətinlik istəmir, əksinə, asanlıq istəyir...”** (əl-Bəqərə, 185).

² İmam – başqalarına nümunə olan insana deyilir. (İbn Manzur “Lisanul-Arab” 1/214). Risalədə isə söhbət səhabələrdən və onların davamçılarından olan, güclü təqvaya və dərin elmə sahib olduqlarına görə digər insanlara nümunə sayılan müsəlman şəxsiyyətlərindən gedir.

³ İslam alimlərinin yekdil rəyi (icması) şəriət mənbələrindən biri hesab olunur. Ona görə əgər səhabələrin və onlardan sonra gələn alimlərin hər hansısa bir məsələdə icması varsa, heç kimə onların icma etdikləri məsələyə müxalif olmaq icazəli deyil. İmam əş-Şafii ☞ demişdir: *“Allah Elçisinin ☞ rəhbərə itaət və ona qarşı çıxmamaq əmri müsəlmanların icmasıdır. Müsəlmanların icmasına tabe olmaq isə Allahın izni ilə vacibdir”*. (əş-Şafii “ər-Risalə” 1/403).

Fiqhi məsələlərdən fərqli olaraq Əhli Sünnənin əqidə məsələləri səhabələr, onların tələbələri və Əhli Sünnənin bütün davamçıları arasında icma təşkil edir. Məhz buna görə imam əl-Muzəninin ☞ yuxarıdakı başlıqda qeyd etdiyi əqidə məsələləri səhabələrin icma etdikləri

ilə bu məsələlərdə onların ardı ilə tələbələri (tabiinlər) getmişlər. Onlar Uca Allahın köməyi ilə səhabələrin yolu ilə getmiş və (əqidə məsələlərində) səhabələrin demədiyi şeyləri deməmişlər.¹ Beləliklə, onlar Quran və Sünnəyə tabe olaraq həm şişirtmə və bidətlərdən, həm də diqqətsizlik və səhlənkarlıqdan çəkinmişlər. Bizə gəldikdə isə, biz Allaha təvəkkül edərək onların yoluna və fəhminə tam şəkildə tabe olaraq Uca Allaha ibadət edir və Ona yönəlirik.

məsələlərdir və ona görə də bu məsələlərə müxalif olmaq icazəli deyil. O ki qaldı əqidə məsələlərində olan bidətlərə, onlar hamısı sonralar müxtəlif insanlar tərəfindən uydurulmuşdur və buna görə də səhabə və onların ardıcılarının icmasına qarşıdır.

¹ Əqidə - səhabə və onların ardıcıllarına müxalif olaraq yeni fikir və ya yeni məsələləri qaldırmağa icazə verilməyən sahədir. Buna görə də imam Malikin رحمته yanına bir adam gəlib sual verəndə ki: **“ər-Rahmən Ərşə yüksəldi”**. (Taha, 5). Allah bunu necə etmişdir?” İmam Malik رحمته cavabında belə buyurur: *“Allahın Ərşə yüksəlməsi məlum, Onun bunu necə etməsi məchul (bilinməyən), buna iman gətirmək vacibdir. Bu haqda sual vermək isə bidətdir”*. (əl-Lələkai “Şərh Usuli İtiqad Əhli-Sünnə vəl-Cəməa” 3/398).

Sünnə əhli şəriətin vacib və müstəhəb əmrlərinə itaət etməli və gözəl əxlaqla seçilməlidir¹

Mən bu “Şərhus-Sünnə” risaləsində Əhli Sünnənin əqidə əsaslarını təfsilatlı və asan dildə izah etməyə çalışdım.

Bizim toxunduğumuz məsələlərdə Allah kimə bu əqidə əsasları ilə getməyi nəsib edərsə:

- ona vacib olan bütün ibadətləri yerinə yetirmək;
- murdar şeylərdən çəkinər, dəstəmaz və qüslü gözəl şəkildə yerinə yetirmək;²
- gündəlik beş namazı imkan daxilində ən gözəl şəkildə yerinə yetirmək;
- imkan olduqda Zəkat vermək;
- imkan olduqda Həcc etmək;
- sağlamlığı imkan verdikdə Ramazan orucunu tutmaq;

¹ Əhli Sünnənin qədim imamları əqidəyə aid yazdıqları kitablarını səhih əqidə sahiblərinə şəriətin vaciblərini yerinə yetirməyə və İslamın gözəl əxlaqına riayət etməyə, həmçinin pis əxlaqdan və qadağan olunmuş əməllərdən çəkinməyə aid nəsihətlərlə bitirərdilər. Bunda da səhih əqidə sahibi üçün yalnız əqidə məsələlərini öyrənməklə kifayətlənməyə göstəriş var. Belə ki, o, şəriətin bütün məsələlərində sünnəyə tabe olmalı və əxlaqi məsələlərə riayət etməlidir. (Ubeyd əl-Cəbirinin bu kitaba etdiyi şərhindən, 4-cü kaset).

² Bir dəfə Peyğəmbər ﷺ səhabələrinə buyurdu: *“Allahın, sayəsində günahları silib dərəcələri artıracağı şeyi sizə öyrədimmi?”* Onlar: *“Bəli, ey Allahın Elçisi!”* – deyər cavab verdilər. Peyğəmbər ﷺ buyurdu: *“Çətinliklərə rəğmən dəstəmazı kamil şəkildə almaq, məscidlərə getdikdə addımları çoxaltmaq və namazdan sonra (növbəti) namazı gözləməkdir. Bunlar keşiyində durmağa layiq işlərdir”.* (Muslim, 251).

- Allah Elçisinin ﷺ öz ümmətinə təkid etdiyi beş namazı – hər gecə Vitr namazını, Sübh namazından qabaq iki rükət sünnə namazını, Ramazan və Qurban bayramlarında olan bayram namazlarını, günəş və ay tutulmaları namazlarını və yağışın yağması üçün olan namazı qılmaq;
- qadağan olunanlardan çəkinmək, xüsusilə nəmmamlıq, yalan, qeybət, haqsızlıq, Allahın adından elmsiz danışmaq, belə ki, bütün bunlar böyük günahlardan sayılır;
- qazancda, yeməkdə, içməkdə, geyimdə və qadınlarda haram olanlardan çəkinmək;¹
- şəhvətlərə tabe olmaqdan çəkinmək, çünki şəhvətlərə tabe olmaq insanı günahlara salır;
- şübhəli şeylərdən çəkinmək, çünki şübhəli əməlləri edən, qoruğun ətrafında qoyun otaran və az qala qoruğun sərhədlərini pozan çobana bənzəyir;²

Allah kimə asanlaşdırsa və doğru əqidədən tutunmaqla yuxarıda sadalanan əməlləri etməyi nəsb etsə, həmin

¹ Burada, məhrəm olan qadınlar, yəni müsəlmana qohumluq əlaqələrinə görə evlənilməsi icazəli olmayan qadınlar nəzərdə tutulur. (Əhməd ən-Nəcmnin “Şərhus-Sünnə” risaləsinə olan şərh, səh. 68).

² Rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ buyurmuşdur: *“Halal da bəllidir, haram da. Bunların arasında (halal yaxud haram olduğu bəlli olmayan bəzi) şübhəli şeylər vardır ki, çox insanlar bunu bilməzlər. Kim şübhəli şeylərdən çəkirsə, dinini və namusunu qorumuş olar. Kim şübhəli şeylərə dalsə, (qoyun-quzusunu) qoruğun ətrafında otaran çoban kimi, çox keçməz qoruğa düşər. Bilin ki, hər bir hökmdarın qoruğu var. Bilin ki, Allahın yer üzündəki qoruğu haram buyurduğu şeylərdir”*. (əl-Buxari, 52; Muslim, 1599).

adam doğru din ilə getmiş olar və haqlı olaraq Allahın rəhmətinə ümid bağlaya bilər.

Mən Böyük, Rəhimli, Uca Allahdan bizə rəhm etməsini, bizi doğru yola yönəldib, Öz haqq yolunda bizi sabit etməsini diləyirəm. Mən səni salamlayıram, sənə əmin-amanlıq arzu edirəm və bizə əmin-amanlıq arzu edənlərə də Allahdan əmin-amanlıq diləyirəm. O ki qaldı haqq yoldan azan və zəlalətə düşən insanlara, onlara Allahın əmin-amanlığı və təhlükəsizliyi yoxdur.

Həmd yalnız aləmlərin Rəbbi Allaha məxsusdur! Onun rəhməti ilə bu risaləni tamamlaya bildim. Allahın Muhəmmədə, onun ailəsinə, səhabələrinə və onun pak zövcələrinə salavatı və salamı olsun!

İmam İsmail ibn Yəhya əl-Muzəni əş-Şafii

Şübhəsiz ki, bu Mənim doğru yolumdur.

**Ona tabe olun! Sizi Onun yolundan
uzaqlaşdıran yollara uymayın!**

**Allah sizə bunları əmr etdi ki, bəlkə
siz (pis əməllərdən) çəkinəsiniz”.**

əl-Ənam surəsi, 153